

Economisch - Statistische Berichten

47e JAARGANG - 28 FEBRUARI 1962 - No. 2326

Executele
en
bewindvoering

R. MEES & ZONEN

Rotterdam

BANKIERS EN ASSURANTIE - MAKELAARS

Beheer en administratie van vermogens

Waarde vaste Standaard polis

op kostprijsbasis II A-klasse

Jaarpremie gezin met 3 of meer kinderen f 370,- voor alleenstaanden f 120,-

O.H.R.A.
ZIEKTEKOSTENVERZEKERING

Documentatie: ZIJPENDAALSEWEG 81

ARNHEM TEL. (08300) 24131

***Maaik gebruik van
de rubriek***

VACATURES

voor het oproepen van sollicitanten voor leidende functies. Het aantal reacties, dat deze annonces ten gevolge hebben, is doorgaans uitermate bevredigend; begrijpelijk: omdat er bijna geen grote instelling is, die dit blad niet regelmatig ontvangt en waar het niet circuleert!

machinebreuk- verzekering

Voorlichting en service
door een Nederlands bedrijf
met 60 jaar ervaring.

PROVIDENTIA

N.V. ALGEMEENE
VERZEKERING-MAATSCHAPPIJ
PROVIDENTIA

AMSTERDAM-C.
HERENGRACHT 376
TELEFOON 222120

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: *Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.*
Telefoon redactie: (010) 5 29 39. Administratie: (010)
3 80 40. Giro 8408.

Privé-adres redacteur-secretaris: *Drs. A. de Wit, Sleedoorn-
laan 17, Rotterdam-12, tel. (010) 18 36 32.*

Bankiers: *R. Mees en Zoonen, Rotterdam, Banque de Com-
merce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening
260.34.*

Redactie-adres voor België: *Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steen-
weg 357, Gent.*

Abonnementen: *Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.*

Ahonnementsprijs: *franco per post, voor Nederland en de
Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen
f. 31,— per jaar (België en Luxemburg B.fr. 400).
Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts
worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.*

Losse exemplaren van dit nummer 75 ct.

Advertenties: *Alle correspondentie betreffende advertenties
te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij
H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010)
6 93 00, toestel 1 of 3.*

Advertentie-tarief f. 0,36 per mm. Contract-tarieven op aan-
vraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten”
f. 0,72 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt
zich het recht voor om advertenties zonder opgaf van
redenen te weigeren.

De U.S.S.R. en de V.S. - hun huidige positie

In het voorgaande artikelje over de economische groei in de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie werd geconstateerd dat in het recente verleden — vooral in de jaren vijftig — de ontwikkeling in de U.S.S.R. sneller geweest is dan in de V.S. Bedroeg het nationaal inkomen van het Tsaristisch Rusland van 1913 naar schatting een-vijfde van de Verenigde Staten, thans bedraagt het bruto nationaal produkt van de U.S.S.R. — volgens Westerse definities gemeten — ongeveer de helft van het nationaal produkt van de V.S. Aangezien de omvang van de bevolking van de Sowjet-Unie rond 19 pCt. boven die van de Verenigde Staten ligt, kan de huidige Russische produktie per hoofd van de bevolking worden becijferd op iets meer dan 40 pCt. van de Amerikaanse.

De ontwikkeling in de tijd is niet steeds dezelfde geweest voor de verschillende componenten van het nationaal produkt. Het groeitempo van de *industriële* produktie is in beide landen hoger geweest dan het ontwikkelingstempo van het nationaal produkt.

Met betrekking tot de bestedingscategorieën valt op te merken dat zowel in de U.S.S.R. als in de V.S. de relatieve toename van de consumptie geringer is geweest dan het groeipercantage van de produktie. Sedert 1928/29 is het deel van het nationaal produkt dat bestemd is voor consumptie verminderd van 70 à 75 pCt. tot rond 50 pCt. in de U.S.S.R. en tot rond 65 pCt. in de V.S.

Zoals in bovenstaande tabel is aangegeven, bedroeg het Russische „consumptiefonds” in 1959 slechts 35 pCt. van het Amerikaanse; per hoofd van de bevolking lag het consumptieniveau in de U.S.S.R. op circa 30 pCt. van het niveau in de V.S. De voorziening met levensmiddelen is in beide landen zodanig dat het calorieënverbruik per dag ongeveer 3.000 beloopt, waarbij overigens het Russische levensmiddelenpakket minder rijk is aan luxe en hoogwaardige voedingsmiddelen dan het Amerikaanse.

Het verbruik van textiel is in de Sowjet-Unie ongeveer half zo groot als in Amerika. De grootste Russische achterstand in de consumptiesfeer ligt op het terrein van de duurzame consumptiegoederen; binnen deze categorie zijn televisietoestellen en naaimachines relatief weer minder schaars dan koelkasten, wasmachines en — natuurlijk — auto's.

In het economisch groeiproces spelen de investeringen, zoals bekend, een uiterst belangrijke rol. In de U.S.S.R.

is het percentage van de investeringen in het totale nationaal produkt sinds 1928 geleidelijk omhoog gebracht (met een onderbreking in de oorlogsjaren) tot 28 pCt. in 1955; in de V.S. is het percentage — althans voor conjunctureel „normale” jaren — langzamerhand iets gedaald (19-20 pCt. in 1957). Door het terugvallen van de Amerikaanse investeringen als gevolg van de recessie van 1958 bedroeg het Russische investeringsvolume in 1959 bijna 80 pCt. van dat van de V.S. De omvang van de direct produktieve investeringen (in industrie, landbouw, transport en communicatie) is thans in de U.S.S.R. zelfs groter dan in de Verenigde Staten; aanmerkelijk lager zijn de Russische investeringen in projecten van sociaal en cultureel karakter, en ook in de woningbouw (in 1959 iets meer dan 50 pCt. van het Amerikaanse niveau).

De lezer zal zich misschien afvragen, hoe het Russische produktieniveau zich verhoudt tot dat van West-Europa en Nederland. De perken van het eigenlijke onderwerp even overschrijdend, zien we dat het reëel nationaal produkt per hoofd in de U.S.S.R. in 1959 ongeveer 80 pCt. bedroeg van het Nederlandse cijfer, ofwel rond 75 pCt. van het niveau van Noord-West Europa. Het Russische nationaal produkt per hoofd was in hetzelfde jaar ongeveer een-derde hoger dan dat van Italië.

Papendrecht.

H. LINNEMANN.

Reëel bruto nationaal produkt, consumptie en investeringen in de U.S.S.R., als percentage van de overeenkomstige waarden in de Ver. Staten, totaal en per hoofd der bevolking

	1955	1959
	totaal	
Bruto nationaal produkt	42	47,5
Consumptie	28,5	35
Investeringen	58	79
Defensie-uitgaven	84	
	per hoofd der bevolking	
Bruto nationaal produkt	35	40
Consumptie	24	29,5
Investeringen	49	66,5
Defensie-uitgaven	70,5	

Bronnen: de studies genoemd in het vorige artikel in deze reeks (zie „E.-S.B.” van 21 februari 1962, blz. 167), alsook M.-E. Ruban: „Der private Warenverbrauch in der „Ud. SSR” in „Vierteljahrshefte zur Wirtschaftsforschung”, 1961, Drittes Heft, blz. 275 v.v., en *A Comparison of Capital Investment in the U.S. and the U.S.S.R. 1950-1959*, Central Intelligence Agency, Washington 1960.

INHOUD

	Blz.		Blz.
De U.S.S.R. en de V.S. — hun huidige positie, door Drs. H. Linnemann	191	Het specialisatievraagstuk in het grafisch bedrijf, door Dr. J. V. J. Engelhard	200
Europees mededingingsbeleid in wording (I), door Drs. Th. A. G. M. van Leek	192	Bedrijfseconomische notities: Preventieve en repressieve kwaliteitskosten, door Drs. G. B. M. Janzing	202
Een nieuw regime voor de gemeenten, door J. Hasper	195	Mededelingen voor economen	205
Recreatieruimte en vakantiespreiding, door Dr. M. C. Tideman	197	Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman	206
		Recente publikaties	207

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; L. M. Koyck; H. W. Lambers; J. Tinbergen; J. R. Zuidema.

Redacteur-Secretaris: A. de Wit. Adjunct Redacteur-Secretaris: M. Hart.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

Europees mededingingsbeleid in wording

De eerste verordening voor de toepassing van de artikelen 85 en 86 van het E.E.G.-verdrag

(I)

Inleiding.

De Raad van Ministers heeft tijdens zijn marathonzitting van eind vorig jaar de eerste communautaire verordening inzake ententes en economische machtsposities op 20 december 1961 unaniem goedgekeurd¹⁾. Hiermede heeft hij een eerste uitvoering gegeven aan de in art. 87, lid 1 E.E.G. vervatte verplichting. Genoemde verordening zal in het Publikatieblad van de Europese Gemeenschappen worden opgenomen en begin maart 1962 in werking treden.

Gelet op het feit dat hiermede een belangrijke stap op weg naar een communautair mededingingsbeleid is gezet, waarvan de werkelijke toepassing vlak voor de deur staat, en de consequenties van de verordening, gegeven de welhaast onvermijdelijke gecompliceerdheid van de onderhavige materie, voor menigeen nog moeilijk zijn te overzien, kom ik het mij voor dat een toelichtend commentaar opportuur is²⁾.

Om herhaling van enkele veel voorkomende termen te vermijden zal ik de volgende begrippen en afkortingen gebruiken: „ententes”: overeenkomsten tussen ondernemingen, besluiten van ondernemersverenigingen (associations d'entreprises) en onderling afgestemde feitelijke gedragingen (pratiques concertées) welke een bepaald gedrag op de (gemeenschappelijke) markt voorschrijven. Een entente in de door mij gebruikte betekenis is dus een begrip, dat neutraal t.a.v. het in art. 85, lid 1 opgenomen verbod staat; eerst wanneer aan de beide, in dit lid vermelde criteria — zie de volgende paragraaf — wordt voldaan, is de entente verboden.

nieuwe entente: entente die tot stand is gekomen na de inwerkingtreding van de verordening.

economische machtspositie: de machtspositie van één of meer ondernemingen op de gemeenschappelijke markt of op een wezenlijk deel daarvan (alleen het misbruik maken van een economische machtspositie, voor zover de handel tussen de lidstaten daardoor ongunstig kan worden beïnvloed, is ingevolge art. 86 E.E.G. verboden). Een economische machtspositie waarvan de gedragingen naar het communautaire mededingingsrecht beoordeeld kunnen worden, behoeft dus, geografisch gezien, niet op de gehele gemeenschappelijke markt betrekking te hebben; een „wezenlijk deel” daarvan is voldoende.

E.C.: Europese Commissie.

O.-K.V.O.: Ontwerp-Kartelverordening.

K.V.O.: Kartelverordening.

Dat de betekenis van de K.V.O., met name voor het bedrijfsleven, reeds actueel is, moge blijken uit haar laatste zin: „deze verordening is verbindend in al haar onderdelen en is rechtstreeks toepasselijk in elke lid-staat”. Dit begin-

¹⁾ Tot nu toe kwam ik de volgende beschouwingen over deze verordening tegen:

Fritz Ullrich Falk: „Das neue europäische Kartellrecht” (Frankfurter Allgemeine Zeitung, 17 januari 1962);

„E.E.G.-Kartelverordening: Gebrek aan Rechtszekerheid” (De Nederlandse Industrie, 15 januari 1962);

Drs. H. A. M. Elsen: „De Kartelverordening” (De Katholieke Werkgever, 24 januari 1962, nr. 2; in het daaraan voorafgaande nummer van genoemd blad is de inhoud van de verordening in hoofdzaak weergegeven).

²⁾ Degenen, die de bepalingen van de onderhavige verordening tegen de achtergrond van het oorspronkelijk door de Europese Commissie ingediende ontwerp en de voorstellen tot wijziging van het Europees Parlement willen plaatsen, moge ik naar mijn besprekingen in „E.-S.B.” van 1 en 8 november en 6 december 1961 verwijzen, waarin tevens literatuurverwijzingen zijn opgenomen.

sel, hetwelk reeds in art. 189 E.E.G. is opgenomen, impliceert, dat de bepalingen van de K.V.O. vanaf de datum waarop de verordening in werking is getreden direct op natuurlijke of rechtspersonen toepasselijk zijn zonder dat tussenkomst van de nationale parlementen in de vorm van een goedkeuringswet is vereist³⁾.

Het verbodsbeginsel.

De K.V.O. gaat in art. 1 van het beginsel uit dat ententes welke aan de beide criteria van art. 85, lid 1 E.E.G. voldoen, t.w.

— de handel tussen lid-staten ongunstig kunnen beïnvloeden, en

— ertoe strekken of ten gevolge hebben dat de mededinging binnen de gemeenschappelijke markt wordt verhinderd, beperkt of vervalst,

alsmede het misbruik van een machtspositie op de markt, als bedoeld in art. 86 E.E.G. — derhalve uitsluitend voor zover de handel tussen lid-staten daardoor ongunstig kan worden beïnvloed — verboden zijn, zonder dat daartoe enige voorafgaande beschikking is vereist.

Door dit beginsel voorop te stellen heeft de Raad van Ministers duidelijk doen uitkomen, dat naar zijn inzicht⁴⁾ het communautaire mededingingsbeleid niet alleen op het verbodsprincipe dient te worden gebaseerd, doch dat de verboden van art. 85, lid 1 en 86 E.E.G. een rechtstreekse werking voor de burgers van de lid-staten hebben, een en ander althans vanaf de datum van inwerkingtreding der K.V.O. Zulks brengt met zich, dat wanneer een nationale of communautaire autoriteit — en dit kan zowel de administratie als de rechter zijn — de verboden op een entente of gedraging van een economische machtspositie toepasselijk verklaart, dit alleen een constatering en geen constituerende inhoudt.

Anders geformuleerd betekent zulks dat een dergelijke uitspraak van administratie of rechter declaratoir is. Dit kan voor de betrokkenen belangrijke rechtsgevolgen meebrengen. Ik moge slechts de aansprakelijkheid voor de aan deze uitspraak voorafgaande gedragingen releveren. De nationale rechter die een dergelijke inbreuk op de Verdragsbepalingen constateert, kan — blijkens toelichting op art. 1 O.-K.V.O. — daaraan de rechtsgevolgen verbinden die zijn voorzien zowel in art. 85, lid 2 E.E.G. (de van rechtswege nietigheid) als in het nationale recht.

Nu was dit beginsel van de directe werking van het verbod (zij het alleen voor ententes) reeds in de van de E.C. afkomstige O.-K.V.O. opgenomen, doch in belangrijke mate afgezwakt, doordat het ontwerp zowel in de mogelijkheid van een voorlopige goedkeuring door de E.C. van nieuwe ententes als in een overgangsregime, met opschorting van het verbod, voor bestaande ententes voorzag. Deze figuur

³⁾ De vraag, of bij een definitieve toetreding van het Verenigd Koninkrijk tot de E.E.G. zulks ook voor de Engelse onderdanen zonder speciale „Act of Parliament” het geval is, deponeer ik in de juridische puzzelhoek.

⁴⁾ Het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen heeft zich hierover nog niet uitgesproken.

had naar mijn smaak de charme, dat hierdoor de rechtszekerheid op aanvaardbare wijze gewaarborgd was en tevens de E.C. over de mogelijkheid beschikte met haar mededingingsbeleid in de richting van een casuïstische toepassing te koersen. Beide componenten ontbreken echter in de K.V.O.

Het bovenvermelde principe van de directe werking mede in overweging genomen, is het voor de betrokkenen dus zaak zich er nauwkeurig rekenschap van te geven of hun entente of gedragingen onder de werkingssfeer van de verboden vallen. Hierbij zullen zich talrijke gevallen voordoen waarin zij het antwoord op deze vraag schuldig moeten blijven. Bepaalde begrippen van de verbodscriteria in art. 85, lid 1 en 86 zijn immers voor verschillende uitleg vatbaar en hebben bij gebreke aan toepassing door administratie of rechter nog geen omlinjende inhoud gekregen. Voorts — en hier verwijs ik naar de toelichting van de E.C. bij art. 5 O-K.V.O. — zal het antwoord op de vraag of de handel tussen de lid-staten ongunstig kan worden beïnvloed *dikwijls* afhangen van omstandigheden, gelegen buiten de desbetreffende entente (en bijgevolg ook buiten de gedragingen van economische machtsposities) die de betrokkenen veelal niet zelf kunnen beoordelen.

Een additionele moeilijkheid is nog, dat zelfs wanneer na verloop van tijd een aan dit probleem gewijde jurisprudentie van rechterlijke en administratieve beslissingen zou ontstaan, daaruit, vanwege de beperkte mogelijkheid van een rechterlijke controle op administratieve beslissingen, beslist geen eenheid van interpretatie behoeft te resulteren. Bovendien kan de waarde van een dergelijke jurisprudentie voor de betrokkenen nog gerelativeerd worden, indien bepaalde begrippen een dynamische inhoud zouden verkrijgen welke aan het voortschrijden van de gemeenschappelijke markt zou worden gerelateerd.

Tegen de achtergrond van een dergelijke dynamische interpretatie (welke bijv. rekening zou houden met de omstandigheid dat ten gevolge van bepaalde, buiten het vlak van het mededingingsbeleid in enge zin liggende maatregelen de concurrentievoorwaarden op de gemeenschappelijke markt allengs worden geharmoniseerd) is het zelfs bij voorbaat niet uitgesloten, dat bepaalde ententes of gedragingen, die aanvankelijk uitsluitend een nationaal karakter hebben, vanaf een bepaald moment mede binnen de werkingssfeer van het communautaire mededingingsrecht geraken.

Al met al kunnen de betrokkenen dus in een positie komen te verkeren die juridisch gesproken in nevelen is gehuld. Wel kunnen zij trachten om van de E.C. een „negatieve verklaring” (zie hieronder) te verkrijgen⁵⁾, doch deze mistamp heeft — zoals ik nog hoop aan te tonen — slechts een beperkte lichtsterkte.

De negatieve verklaring.

Naar luid van art. 2 K.V.O. kan de E.C. op verzoek van de betrokken ondernemingen of ondernemersverenigingen vaststellen, dat, op grond van de gegevens die haar bekend zijn, voor haar geen aanleiding bestaat tegen ententes of economische machtsposities krachtens art. 85, lid 1 of art. 86 E.E.G. op te treden.

Vergeleken met het desbetreffende voorstel van het Europees Parlement, welk orgaan van mening was dat de E.C. de mogelijkheid moest worden geboden uitdrukkelijk

⁵⁾ In mijn vorige „E.-S.B.”-artikelen duidde ik deze als „verklaring van geen bezwaar” aan; om verwarring te voorkomen, houd ik thans de officiële term aan.

vast te stellen of een entente of gedraging al of niet onder de verboden van art. 85, lid 1 of 86 E.E.G. valt, is de betekenis van een dergelijke van de E.C. afkomstige verklaring aanmerkelijk verminderd. De noodzaak voor de E.C. om op te treden (*d'intervenir*) kan zich immers gaan voordoen wanneer haar nieuwe gegevens bekend worden. Derhalve: opportuniteit voor de E.C. en rechtsonzekerheid voor de betrokkenen.

Wat de „*attestation négative*” betreft, wil ik nog op twee dingen wijzen. Vooreerst dat de E.C. reeds wanneer zij voornemens is een dergelijke verklaring te geven tot publicatie overgaat en wel van het essentiële gedeelte van het betreffende verzoek, met de uitnodiging aan belanghebbende derden, binnen de door de E.C. vastgestelde termijn van minstens één maand, opmerkingen kenbaar te maken (art. 19, lid 3 K.V.O.). Nadien maakt zij tevens de verklaring — welke een beschikking is — in haar essentie met vermelding van de betrokken partijen bekend (art. 21 K.V.O.). Voor deze publicaties door de E.C. geldt dat rekening moet worden gehouden met het rechtmatige belang van de ondernemingen dat hun zakengeheimen niet aan de openbaarheid worden prijsgegeven.

Vervolgens dat — in afwijking van het voorstel der Assemblée — de Europese Commissie deze verklaring *niet* ambtshalve of op verzoek van de lid-staten of ernstig gedupeerde natuurlijke of rechtspersonen, doch *uitsluitend* op verzoek van de betrokken ondernemingen of verenigingen van ondernemingen kan verstrekken. Op de vraag in hoeverre de nationale rechter aan een door de E.C. afgegeven negatieve verklaring is gebonden kom ik in het volgende artikel bij de bespreking van de competentieverdeling terug.

Aanmelding en autorisatie.

Krachtens art. 85, lid 3 E.E.G. kunnen de verbodsbepalingen van lid 1 onder bepaalde voorwaarden voor ententes buiten toepassing worden verklaard. Willen ententes hiervoor in aanmerking komen dan dienen zij bij te dragen:

- tot verbetering van de produktie of van de verdeling der produkten, of
 - tot verbetering van de technische of economische vooruitgang (deze voorwaarden zijn dus alternatief).
- Echter alleen wanneer zij bovendien aan de volgende voorwaarden voldoen:
- een billijk aandeel in de daaruit voortvloeiende voordelen de gebruikers ten goede komt,
 - aan de betrokken ondernemingen geen beperkingen worden opgelegd welke voor het bereiken van deze doelstellingen niet onmisbaar zijn,
 - aan de betrokken ondernemingen niet de mogelijkheid wordt gegeven, voor een wezenlijk deel van de betrokken produkten de mededinging uit te schakelen.

Wellicht ten overvloede zij er nog op gewezen dat een dergelijke bepaling bij art. 86 E.E.G. (economische machtsposities) ontbreekt.

Blijkens art. 9, lid 1 K.V.O. is uitsluitend de E.C. bevoegd een entente door middel van een beschikking te autoriseren. Wanneer de E.C. een Autorisatie geeft als bedoeld in art. 85, lid 3, stelt zij de datum vast met ingang waarvan deze beschikking van kracht wordt. Deze datum kan niet vroeger zijn dan die van de aanmelding (art. 6, lid 1 K.V.O.).

De autorisatie wordt voor een bepaalde termijn gegeven (een maximum- of minimum-termijn is niet voorgeschreven) en kan voorwaarden en verplichtingen inhouden.

De ontheffingsbeschikking kan op verzoek worden verlengd, indien de voorwaarden voor de ontheffing van het verbod als bedoeld in art. 85, lid 3 vervuld blijven (art. 8, leden 1 en 2 K.V.O.), hetgeen zodanig moet worden uitgelegd dat ook bij een verlenging van de autorisatie de bewijslast bij de betrokkenen ligt (toelichting van de E.C. bij art. 3 O-K.V.O.).

De autorisatie kan onder bepaalde, in art. 8, lid 3 K.V.O. vermelde, voorwaarden door de E.C. worden ingetrokken (zelfs met terugwerkende kracht) of worden gewijzigd. Op voorstel van het Europees Parlement, dat van mening was dat in vele gevallen, vooral indien het individuele afnemers of individuele partijen bij een entente betreft, het voldoende zal zijn indien de E.C. de entente verplicht een einde aan het misbruik te maken zonder de entente in haar geheel te herroepen of te wijzigen, is in art. 8, lid 3 K.V.O. de bepaling opgenomen dat de E.C. tevens „de betrokkenen bepaalde handelingen (kan) verbieden”.

Wat de publikatie van de autorisatie betreft, hiervoor geldt hetzelfde als voor de negatieve verklaring: bekendmaking geschiedt zowel wanneer de E.C. voornemens is een autorisatie te geven als wanneer zij deze beschikking geeft. De E.C. kan eerst tot autorisatie van een entente overgaan nadat de *aanmelding* (notification) daarvan bij haar heeft plaatsgevonden. Maakte de O-K.V.O. nog een onderscheid — althans voor de bestaande ententes — tussen het indienen van een verzoek om ontheffing ex art. 85, lid 3 en het aanmelden, dit onderscheid is thans niet meer aanwezig (behoudens bij het algemeen onderzoek van bedrijfstakken; zie volgende artikel). Blijkens de relevante artikelen 4 en 5 van de K.V.O. moeten de ententes „ten gunste waarvan de betrokken ondernemingen een beroep willen doen op de bepalingen van artikel 85, lid 3” bij de E.C. worden aangemeld. De E.C. is ingevolge art. 24 K.V.O. bevoegd uitvoeringsbepalingen vast te stellen met betrekking tot vorm, inhoud en overige bijzonderheden van de aanmelding.

Overwegende dat de ententes, die een beroep willen doen op art. 85, lid 3 waarschijnlijk in groten getale voorkomen (een n.m.m. nogal gratuite bewering in de preambule) en bijgevolg niet alle terzelfder tijd getoetst kunnen worden, terwijl een aantal hiervan een zodanig karakter hebben dat zij als minder gevaarlijk voor de ontwikkeling van de gemeenschappelijke markt kunnen worden beschouwd, heeft de Raad van Ministers *voorlopig* bepaalde categorieën van ententes van bovengenoemde aanmeldingsplicht uitgezonderd „zonder dat daarmee vooruitgelopen wordt op het uiteindelijke oordeel over hun verenigbaarheid met artikel 85”.

Tot deze categorieën van ententes (zowel bestaande als nieuwe), waarvoor de aanmelding facultatief is, behoren volgens art. 4, lid 2 en art. 5, lid 2 K.V.O. die ententes, voor zover:

— daaraan slechts ondernemingen uit één lid-staat deelnemen en zij geen betrekking hebben op de invoer of de uitvoer tussen lid-staten;

— daarbij slechts twee ondernemingen partij zijn

a. voor zover het de beperking van prijzen en andere voorwaarden bij de wederverkoop van goederen betreft; aangenomen mag worden dat hier slechts „secundaire” verkoopvoorwaarden bedoeld zijn, zodat exportverboden en overeenkomsten inzake alleenvertegenwoordiging moeten worden aangemeld (dit laatste in afwijking van art. 5, lid 3 O-K.V.O.);

b. voor zover aan degene die industriële eigendomsrechten verwerft of gebruikt of aan de begunstigde van „know-how”-overeenkomsten in de uitoefening van deze rechten (voor verdergaande restricties geldt de uitzondering dus niet) beperkingen worden opgelegd;

— zij uitsluitend betrekking hebben op de ontwikkeling of uniforme toepassing van normen en typen of op gemeenschappelijke research, mits het resultaat van deze research voor alle betrokkenen toegankelijk is en ieder van hen hiervan gebruik kan maken.

Ententes waarvoor een facultatieve aanmelding geldt, alsmede bestaande ententes die vóór 1 augustus 1962 worden aangemeld kunnen, in afwijking van de algemene regel, door de E.C. worden geautoriseerd met een terugwerkende kracht welke verder reikt dan de datum van aanmelding; of de E.C. inderdaad aan de autorisatie een verdergaande retro-activiteit verbindt is van geval tot geval afhankelijk van de omstandigheid in hoeverre het haar goedgevoelt van deze discretionaire bevoegdheid gebruik te maken:

Degenen, die bij een bestaande entente betrokken zijn, dienen er rekening mee te houden dat het te laat aanmelden (dus na 1 augustus 1962) van de entente tot gevolg heeft, dat deze entente door de E.C. als een nieuwe entente zal worden beschouwd waardoor de autorisatie uiterlijk tot de datum van aanmelding kan terugwerken. Voorts verdient het m.i. aanbeveling om gelet op deze kritische datum een verzoek dat bij de E.C. om een negatieve verklaring voor een bestaande entente wordt ingediend van een subsidiair verzoek om autorisatie vergezeld te doen gaan. Hierdoor kunnen de betrokkenen de nadelige positie vermijden welke zou ontstaan in geval de E.C. het eerstbedoelde verzoek na 1 augustus 1962 zou afwijzen en zij eerst daarop aansluitend een verzoek om autorisatie zouden indienen, welke autorisatie dan slechts tot de datum van aanmelding zou kunnen terugwerken.

In verband met de tot de datum van aanmelding beperkte retro-activiteit van de autorisatie (als algemene regel), verdient het subsidiair indienen van deze verzoeken trouwens in het algemeen de voorkeur — althans voor zover de nadere procedureregels geen voorziening ter voorkoming van een soortgelijk nadeel bevatten.

Uit een en ander blijkt dat de verordening dus niet voorziet in een *ex ante* (voorlopige) geldigheid van de entente. Weliswaar kan de ontheffing van het verbod met terugwerkende kracht worden verleend, doch rekening houdende met de zware eisen, welke aan de motivering van de autorisatie worden gesteld ⁶⁾ en de inschakeling van een Adviescomité (zie volgende artikel), is het duidelijk dat betrokkenen geruime tijd in het ongewisse omtrent de rechtsgeldigheid van hun entente kunnen komen te verkeren en dientengevolge in het tijdig — op de marktconstellatie afgestemde — totstandbrengen van hun disposities worden gefrustreerd. Hierdoor kan aan het ontstaan van ententes die de economische vooruitgang bevorderen ernstig afbreuk worden gedaan.

Eindhoven.

Drs. Th. VAN LEEK.

⁶⁾ De uitweg, die Drs. Elsen in zijn reeds vermeld artikel ziet, t.w. een onmiddellijke en veelvuldige toepassing door de E.C. van de bevoegdheid de ontheffing van het verbod voor slechts een bepaalde termijn te geven, hetgeen materieel gesproken met een voorlopige geldigheid zou kunnen worden gelijkgesteld, is m.i. alleen reeds hierdoor afgesloten.

Met het oog gericht op de nieuwe regels, waaraan de gemeenten bij aanneming van het wetsontwerp „Kapitaaluitgaven publiekrechtelijke lichamen” zullen worden onderworpen, betoogt schrijver dat de gemeenten zeker mogen stellen dat zij in het naaste verleden geen aanleiding hebben gegeven om hun een breidel aan te leggen. Dit te constateren acht hij van belang, omdat andere dan de voorgestelde maatregelen in overweging kunnen worden genomen, indien er niet-temin van zou moeten worden uitgegaan, dat het wenselijk is voor de investeringen van de gemeenten een andere richting in te slaan dan de laatste jaren is gevolgd. In dit verband verdedigt schrijver: de volledig zelfstandige financiering van gemeentelijke takken van dienst, die op bedrijfsbasis worden beheerd; het niet meer aangaan van leningen voor kleine kapitaalwerken — zo nodig — een eventueel voor elke (grote) gemeente afzonderlijk te bepalen plafond voor niet rendabele werken. Zelfs al zou dit nieuwe financiële regime voorlopig alleen voor de goede gemeenten tot resultaat leiden, dan nog zou het volgens schrijver van betekenis zijn, omdat een geslaagd experiment in alle gemeenten uiteindelijk navolging zal kunnen vinden.

Een nieuw regime voor de gemeenten

Het onlangs door mij gegeven overzicht van de nieuwe regels, waaraan de gemeenten bij aanneming van het wetsontwerp „Kapitaaluitgaven publiekrechtelijke lichamen” worden onderworpen ¹⁾, was reeds zo uitvoerig, dat ik mij ten aanzien van het naaste verleden heb moeten beperken. Toch moet hierop nog nader worden ingegaan, want men neemt — ten onrechte — maar al te grif aan, dat de gemeenten in vele opzichten hebben gefaald, zodat het wel noodzakelijk is hun een breidel aan te leggen. Om zo kort mogelijk te zijn deel ik de stof in punten in.

Liquiditeit en kapitaalvoorziening.

1. In de toelichting van het wetsontwerp onthoudt de regering zich van het uiten van bittere verwijten, zoals deze zo dikwijls van de President van De Nederlandsche Bank zijn gehoord. In de toelichting staat heel neutraal dat de hoge vlottende schuld van de gemeenten tot ernstige financieringsmoeilijkheden hebben geleid. Er staat niet bij welk aandeel de regering zelf in dit proces heeft gehad.

2. Toen de gemeenten ten behoeve van het nationale herstel van oorlog en ramp aan de reconstructie van ons land medewerkten, heeft heel Nederland geweten, dat daarmede grote bedragen zouden zijn gemoeid. De gemeenten hebben voor de woningbouw gronden aangekocht en bouwrijp gemaakt, d.w.z. van wegen, riolering en verlichting voorzien; zij hebben voor de bewoners gas, water en elektriciteit aangevoerd, voor de kinderen scholen gesticht en voor de noodzakelijke opvoering van de produktie industrieterreinen aangelegd.

3. De regering heeft plotseling en onverwacht de financiering van de woningbouw gestaakt met een aanbeveling aan de gemeenten haar taak over te nemen; desnoods zou zij wel bijspringen.

4. De gemeenten hebben aldus gehandeld. Zij hebben leningen met „attracties” uitgegeven, een naïef ding voor publiekrechtelijke lichamen: voor geld privileges verkopen.

5. Deze akelige methode was uitgevonden wegens de afsluiting van de kapitaalmarkt voor de gemeenten,

omdat de regering een gedwongen goedkoop-geld-politiek wilde voeren ten behoeve van een laag prijs- en loonpeil. In dit kader wogen de huishuren heel zwaar. De rente moest laag zijn, omdat iedere verhoging van 1/4 pCt. neerkwam op een huurverhoging van f. 1 per week, d.w.z. op hogere rijkssubsidies en/of loonsverhogingen. De regering wilde toen nog geen van beide.

6. De institutionele beleggers hielden van een andere attractie, n.l. een hogere rente; in afwachting daarvan leverden zij kapitaal over de geldmarkt aan de gemeenten, die nu hun vaste schuld zagen verminderen (door de regelmatige aflossingen) en de kasschuld hoger worden door het opnemen van kortlopende leningen. Het oplopen van de vlottende schuld was dus minder gevaarlijk dan het schéén.

7. De gemeenten hebben in 1955 en 1956 aan zuivere woningbouw — dus ongerekend het bouwrijp maken van de grond — in totaal f. 1.083.598.000 uitgegeven. Toch nam de netto vlottende schuld sedert 1954 met slechts f. 600 mln. toe. Zij hebben dus behalve hun normale kapitaaluitgaven nog een stuk woningbouw gefinancierd (f. 483 mln.).

8. De regering heeft bedragen tussen de f. 300 en f. 500 mln., die in het gemeentefonds ter verdeling aanwezig waren, geruime tijd daarin gelaten. Ook daardoor was de vlottende schuld hoger dan noodzakelijk was. De gemeenten konden dat (eigen) geld van het fonds lenen tegen betaling van rente (4½ pCt.). Toen de te hulp geroepen Tweede Kamer uitsprak, dat het Rijk rente aan het gemeentefonds moest betalen, werd de achterstand uitbetaald.

9. Nadat de rente voor lang geld in 1951 van 3½ pCt. tot 4½ pCt. was verhoogd — waardoor de toenmalige financieringsmoeilijkheden werden overwonnen — is begin 1957 aan de Bank voor Nederlandsche Gemeenten toegestaan het rentegamma op drie punten te overschrijden; in de tweede helft van 1957 heeft deze bank de eerste nationale woningbouwlening uitgegeven van 6 pCt. Aan de woningbouw werd slechts 4 pCt. in rekening gebracht. Geleidelijk aan verbeterde de liquiditeit.

¹⁾ Zie „E.-S.B.” van 14 februari 1962.

10. De gemeenten hebben van hogerhand geen aanwijzingen gekregen dat te weinig kapitaalmiddelen beschikbaar zouden komen. Die wenken kwamen pas later; zó ook een mededeling van de Minister van Volkshuisvesting en Wederopbouw, dat een aanzienlijke besparing op de uitgaven zou kunnen worden bereikt indien de gemeenten vooral tijdig grond voor stadsuitbreiding zouden aankopen! In 1954 hadden zij nog kennis kunnen nemen van publikatie no. 3 van de Sociaal-Economische Raad die, de financiering van de uitvoering van de wet ouderdomsverzekering besprekende, fondsvorming ont-raadde omdat bij vorming van een volledig fonds op basis van het kapitaal- resp. rentedekkingsstelsel in 25 jaar f. 23.405 mln., resp. f. 7.955 mln. bijeen zou moeten worden gebracht. Volgens de S.-E.R. waren er niet zulke investeringen te verwachten; deze vermogensaccumulatie zou vraag en aanbod van vermogen verstoren. En dat nog wel terwijl miljarden guldens nodig zouden zijn voor de industrialisatie. Moesten de gemeenten nu maar verwachten, dat dit allemaal anders zou uitkomen?

Zelfstandigheid of afhankelijkheid.

11. Op grond van het voorgaande mogen de gemeenten toch zeker stellen, dat zij in het naaste verleden geen aanleiding hebben gegeven om hun een breidel aan te leggen. Dit te constateren is van belang, omdat andere dan de voorgestelde maatregelen in overweging kunnen worden genomen indien er niettemin van zou moeten worden uitgegaan dat het wenselijk is voor de investeringen van de gemeenten een andere richting in te slaan dan de laatste jaren is gevolgd. Het uitgangspunt is dan niet: de gemeenten hebben het fout gedaan, zij hebben monetair gevaarlijke situaties geschapen en daarom moeten strenge maatregelen worden getroffen. Natuurlijk zijn wel eens uitgaven gedaan, waarover verschillend kan worden gedacht, maar op al de honderden miljoenen, die werden uitgegeven, kunnen deze op de mate van de „gevaarlijkheid” niet van invloed zijn geweest. Geheel iets anders is het te onderkennen, dat na de afschaffing van de laatste gemeentelijke heffing naar het inkomen, ter wille van de invoering van de loonbelasting, een onbevredigende toestand is ontstaan. Nu de gemeenten niet meer voor hun ontvangsten verantwoordelijk zijn, behoeft geen enkele gemeente zich veel van loonsverhogingen of van andere kostenverhogende factoren aan te trekken. De verantwoordelijkheid daarvoor is gecentraliseerd. Zij ligt bij het Rijk. De regering verhoogt de uitkeringen van het fonds of de fondsen, die de gemeentekassen voeden: niet alleen voor de algemene dienst, maar ook voor de politie, het onderwijs enz. Dat is allemaal al erg genoeg. En nu zouden daar nog maatregelen bijkomen, die de afhankelijkheid van de gemeenten en van de gemeentelijke bestuurders vergroten.

12. Om ingrijpen krachtens de nieuwe wet te ontgaan kunnen de gemeenten hun liquiditeit opvoeren, hetgeen voor alle gemeenten tezamen — in gelijke geest willende handelen om hun zelfstandigheid te verdedigen — tot absurditeiten kan leiden. De regering hoopt dit te kunnen voorkomen door het vrijlaten van een voor elke gemeente op grond van een regeringsbeslissing te berekenen toelaatbare kasschuld, waarvan de hoogte dan nog tijdelijk overschreden mag worden. Hoe zal het percentage van de gewone ontvangsten — en deze ontvangsten zelf —

worden berekend? Hoe dit zij, de wet kent zoveel voorschriften, dat de gemeenten voortdurend in de verdediging zullen staan. Misschien is dat wel de bedoeling uit een oogpunt van monetaire politiek. Maar dat wil dan tevens zeggen dat de leden van de vertegenwoordigende lichamen, beu van departementsbevoogding, zich permanent en in moeilijke omstandigheden over hun positie zullen beklagen. De Ministers zullen in de Staten-Generaal geleidelijk meer vertegenwoordigers van lagere publiekrechtelijke lichamen ontmoeten of geestverwanten, die in *alle* partijen pressuregroups gaan vormen. Hoe onzelfstandiger op het lagere vlak, hoe meer druk naar boven. De politieke palm zal tegen de verdrukking ingroeien. Tenminste . . . dat moeten we hopen. Want het alternatief zou zijn: een overgave aan het centrale gezag en het plaatsen van „yes-men” op de kandidatenlijsten voor de verkiezing van gemeenteraden. Mensen, die niet meer voor hun mening behoeven te staan: verambtelijkte politici, die zich, bij de verdediging van hun voorstellen op anderen beroepen. Dat gebeurt nu al ontstellend veel. De nadelen, die hieruit voortkomen, tasten de democratische opbouw van ons land aan.

13. Regering en bestuurders van de lagere publiekrechtelijke lichamen, tezamen vormende de Nederlandse Overheid, bevinden zich op een „dangerous point”. Kunnen wij niet komen tot een her-oriëntering op het gebied van de gemeentefinanciën „met toezicht”, . . . of gaan wij luisteren naar het preludium voor het overnemen van de financiering der gemeenten door het Rijk? ²⁾ Het beste middel om de spiraalwerking van de bestuursinflatie tegen te gaan is een her-oriëntering ten opzichte van verschillende vraagstukken, in het bijzonder die van de grote stad, die van de agglomeratie — wier eigen financiële aspecten nog nergens behandeld werden — en die van de planning op langere termijn.

Een heel moeilijke maatregel, die overigens bij het Rijk allang weer zoveel mogelijk wordt toegepast, is het brengen van kapitaaluitgaven ten laste van de gewone dienst. We hebben ondervonden, dat ons voorgelacht te ver is gegaan met het afwentelen van de lasten op de toekomst. Nu zullen wij, terwijl de schuld van het verleden nog op ons rust, als nageslacht bereid moeten zijn de vroeger vastgestelde afbetalingstermijnen in acht te nemen en tegelijk, als voorgelacht, een zodanige financieringspolitiek moeten voeren, dat de eerstvolgende generatie in de gelegenheid wordt gesteld de vooruitgang voort te zetten en de welvaart te verhogen.

Daarom heb ik verdedigd: de volledig zelfstandige financiering van gemeentelijke takken van dienst, die op bedrijfsbasis worden beheerd; het niet meer aangaan van leningen voor kleine kapitaalwerken en — zo nodig — een eventueel voor elke (grote) gemeente afzonderlijk te bepalen plafond voor niet rendabele werken. De gemeenten zullen het daarmee niet gemakkelijk hebben, juist omdat zij zelfstandiger moeten besturen. Zelfs al zou dit nieuwe financiële regime voorlopig alleen voor de grote gemeenten tot resultaat leiden, dan nog zou het van betekenis zijn omdat een geslaagd experiment in alle gemeenten duizendvoudig navolging zal kunnen vinden.

Rotterdam.

J. HASPER.

²⁾ Zie de publikaties van Prof. Pen en Dr. Van der Land, aangehaald in „E.-S.B.” van 21 februari 1962 en die betreffende de wet op de noodlijdende gemeenten.

Bestudering van de factoren, die de ontwikkeling van het aanbod van en de vraag naar recreatieruimte bepalen, doet zien dat de druk op de Nederlandse recreatieruimte steeds groter zal worden. Het enige reële antwoord op de toenemende wanverhouding tussen vraag en aanbod is: vakantiespreiding in de tijd. Daar het einde van het schooljaar in de eerste helft van juli valt, vormt dit de wezenlijke belemmering voor een doelmatige vakantiespreiding. Mogelijk is een samenvallen van school- en kalenderjaar voor alle betrokkenen gunstiger. Een omvangrijke groep — in 1954 49 pCt. der vakantiegangers — is niet door school, bedrijf of anderszins gebonden haar vakantie in een bepaalde periode van het jaar op te nemen. Door aanzienlijke prijsverlagingen in vóór- en naseizoen hebben de logiesverstrekkers en de vervoerders de mogelijkheid een grotere spreiding te bewerkstelligen. Zij dienen te bedenken dat hierdóór hun omzet nog belangrijk kan worden vergroot en dat zelfs een vrij kleine verhoging van hun bezettingsgraad door seizoenverlenging de totale kostprijs met 3 à 15 pCt. doet dalen.

Recreatieruimte en vakantiespreiding

In een vorig artikel ¹⁾ wezen wij op de wenselijkheid van vakantiespreiding uit een oogpunt der volksgezondheid en uit economische en sociale overwegingen. In het onderstaande zullen wij ingaan op de te verwachten ontwikkeling van het aanbod van en de vraag naar recreatieruimte en op de vraag, wat thans — in 1962 — voor een doelmatige vakantiespreiding kan worden gedaan.

De toekomstige ontwikkeling t.a.v. recreatieruimte.

Om de situatie in bijv. 1965 en — op langere termijn — 1980 na te gaan, moeten vraag en aanbod geprognosticeerd worden.

Beschikbare recreatiegronden.

Het aanbod van recreatieruimte vertoont in ons land al geruime tijd een voortdurende daling, zowel absoluut gezien als per inwoner.

TABEL I.

Het grondgebruik in Nederland, 1900-1960

Gebruiksvormen	1900		1930		1960	
	× 1.000 ha	in pCt.	× 1.000 ha	in pCt.	× 1.000 ha	in pCt.
Cultuurgrond	2.115	68	2.295	73	2.550	76
Woeste grond (o.a. duinen)	590	19	380	12	230	7
Bos	250	8	255	8	270	8
Bebouwde kommen, wegen e.d.	170	5	215	7	300	9
Totale grondoppervlakte	3.125	100	3.145	100	3.350	100
Bevolking (× 1 mln.)	5,2		7,9		11,4	
Groei bevolking a)	100		152		219	
Uitbreiding grondoppervlak a)	100		101		107	
Recreatieruimte per inwoner (in m ²)	1.600		800		440	

a) 1900 = 100.
Bron: Nota inzake de ruimtelijke ordening, samengesteld door de Rijksdienst voor het Nationale Plan, 1960, blz. 34.

¹⁾ Zie: „De betekenis van de vakantiespreiding” in „E.-S.B.” van 14 februari 1962.

Sedert 1900 is de potentiële recreatieruimte per inwoner in ons land met 73 pCt. gedaald tot 440 m². In België is beschikbaar 900 m², in de Duitse Bondsrepubliek 2.100 m² en in Frankrijk zelfs het dubbele (4.300 m²).

De geringe hoeveelheid recreatiegrond in Nederland is overwegend een gevolg van onze snel groeiende bevolking. Daarvoor moeten namelijk voorzieningen worden getroffen en deze blijken vooral uit de in tabel 1 opgenomen — en sterk stijgende — percentages voor stedsbouw en wegen. Met de uitbreiding van cultuurgrond voor direct produktieve doeleinden (in het bijzonder industrieverstiging) ligt hier de oorzaak van het afnemende oppervlak woeste grond, waarbij het bosoppervlak om velerlei redenen onaangetaast moet blijven.

De vermindering van beschikbare recreatieruimte wegens stadsuitbreiding neemt in de toekomst nog sterk toe, zoals bij de behandeling van de vraag naar recreatieruimte in Nederland nog nader ter sprake komt. Aldus speelt het bevolkingsvraagstuk hier aan twee kanten zeer belangrijk mee, n.l. door aanbodvermindering en tegelijk door vraagvergroting.

Een verruiming van het recreatie-aanbod is nog op twee manieren te bewerkstelligen:

1. Door uitbreiding van onze grondoppervlakte. Een toeneming in 60 jaar met 7 pCt. is — wanneer het niet ten koste van een ander land geschiedt — uitzonderlijk en niet van betekenis ontbloeit. Grote mogelijkheden resten ons hier nog: de laatste twee IJsselmeerpolders (tezamen ruim 100.000 ha), vervolgens kleinere gedeelten in Zeeland en tegen de eeuwwisseling: gedeeltelijke inpoldering van de Waddenzee (zeker 200.000 ha)²⁾ met veel recreatie (n.l. zandgronden). Met trots mogen wij dan erop wijzen dat op vreedzame wijze de grondoppervlakte van Nederland in de 20e eeuw met ruim 20 pCt. is vermeerderd. De bevolking zal echter in datzelfde tijdvak met rond 250 pCt. toenemen, terwijl de potentiële recreatieruimte om hierboven genoemde redenen procentueel sterk daalt.

²⁾ Zie het artikel „De Waddenplannen” in het boekje van de Nederlandse Vereniging voor Landaanwinning: „Strijd tegen water”, 1957.

2. Op kortere termijn is vermeerdering van de toegankelijke recreatieruimte te verkrijgen door het aanleggen van verbindingswegen naar nu nog onbereikbaar gebied. Want een vrij aanzienlijk deel van de genoemde 500.000 ha recreatiegrond in ons land is onbereikbaar voor de gemotoriseerde bezoeker (een snel toenemende groep personen), ja zelfs voor fietser en voetganger. Zou op een mooie zomerdag een vliegtocht langs onze kust worden gemaakt, dan zal direct de ongelijke spreiding over het strand opvallen: stampvol vlak bij de — vrij schaarse — grote toegangswegen, in veel mindere mate bezet bij de — ook te beperkte en met veel minder kosten aan te leggen — rijwielen- en wandelpaden naar het strand; voor de rest grote leegten. Toegegeven zij dat hier ook gemakzucht en mentaliteit (gezellig zoveel mensen) meespelen. Niettemin is deze ontsluiting van recreatiegronden dringend noodzakelijk.

De vraagzijde.

Wat betreft de toekomstige ontwikkeling van de vraag naar recreatieruimte in ons land, die wij voor 1965 en 1980 zullen pogen te berekenen, moeten o.i. voornamelijk de volgende factoren daarbij in aanmerking worden genomen:

1. de groei van de bevolking;
2. de stijging van het reëel nationaal inkomen;
3. de gewinning aan het gebruiken der vakantie-rechten;
4. de toeneming van de vakantie-rechten per werkende;
5. de vermindering van de beletsels om met vakantie te gaan;
6. de verkorting van de werkweek;
7. de motoriseringsgraad van de bevolking;
8. de urbanisatie.

Ad. 1. Ofschoon prognoses altijd een vrij grote mate van onzekerheid hebben door niet te voorspellen gebeurtenissen, is de raming van de bevolkingsontwikkeling wel één van de minst onzekere. Stelt men het emigratieoverschot op globaal 15.000 personen per jaar, dan zal de Nederlandse bevolking in 1965 12,1 mln. en in 1980 14,2 mln. personen bedragen.

Ad 2. Gelet op de sterk toegenomen conjunctuurbeheersing lijkt het verantwoord voor de komende 20 jaren een reële stijging van het nationaal inkomen per hoofd van de bevolking met 3 pCt. per jaar te verwachten, d.w.z. een verdubbeling in 23½ jaar. Voor onze voornaamste buitenlandse bezoeker (de Duitse toerist die meer dan de helft van het buitenlandse bezoek aan ons land voor zijn rekening neemt) geldt zeker geen lager percentage. De inkomenselasticiteit van de deviezenuitgaven voor het reisverkeer berekend wij op 2 à 2½³⁾; die voor de binnenlandse vakantiebesteding is nauwelijks te berekenen, maar stellig groter dan 1. Dit jaar zal aan vakantietoelagen reeds meer dan f. 900 mln. worden uitbetaald!

Ad 3. Ontegenzeggelijk heeft een belangrijk deel van de Nederlandse bevolking moeten wennen aan het gebruiken van de vrije werkdagen voor vakantie buitenshuis. Velen moesten — en verscheidenen moeten nog steeds — een zekere schroom overwinnen om met het gezin enige tijd in een vreemde omgeving te verblijven. Men mag deze factor niet onderschatten. Omgekeerd verdwijnt deze schroom vrij snel naarmate het in de omgeving van deze bevolkingsgroep een vanzelfsprekende gewoonte wordt om tijdens de vakantie enige dagen van huis te zijn.

Ad 4. Het aantal toegekende vakantiedagen neemt nog steeds toe, zowel per werknemer als door uitbreiding van

het aantal vakantie-rechtigde werknemers. Volgens een publikatie van het Centraal Planbureau⁴⁾ was een vakantie-recht van tenminste één week in 1925 slechts voor 30 pCt. der werknemers in een bindende regeling vastgelegd en in 1940 nog slechts voor 64 pCt. Sedert 1956 hebben alle werknemers echter recht op tenminste 12 werkdagen vakantie, exclusief de algemeen erkende Christelijke feestdagen en de vrije zaterdag.

Door de werktijdverkorting is er wel hier en daar een halt toegeeroepen in sommige sectoren aan deze groei van het aantal vakantiedagen per werknemer (zie de vermindering in 1962 van 20 pCt. voor ambtenaren). De krappe arbeidsmarkt echter vormt hier weer een belangrijk tegengewicht voor een beperking. Aan de uitbreiding van het aantal vakantiedagen in ons land is echter nog zeker geen halt toegeeroepen, gelet op het streven naar „sociale harmonisatie” in de Euromarkt en de achterstand ten dezen van ons land.

Ad 5. Beletsels om met vakantie te gaan liggen niet alléén in het financiële vlak; de stijging van het reëel nationaal inkomen komt hieraan trouwens tegemoet. Dat dit ook gewenst is, blijkt uit het onderzoek over 1954⁵⁾: toen had 60 pCt. van de vakantie-gangers-gezinshoofden een inkomen beneden de f. 5.000, maar van de totale bevolking maakte deze groep 73 pCt. uit. Een belangrijke belemmering blijkt ook de gebondenheid aan het beroep te zijn, vooral bij de agrarische beroepen en in de dienstverlenings-bedrijven.

Bij de eerste groep gaan deze belemmeringen voor geheel Nederland minder zwaar wegen wegens voortgaande daling van het deel der beroepsbevolking dat in de landbouw werkt en bij de dienstverlenende beroepen wordt meer en meer een onderlinge regeling voor waarneming toegepast (detailhandel, ambacht, de medische dienstverlening, zelfs zeer in het begin in horecabedrijven).

Ad 6. Het is zonder meer duidelijk dat de nu al overwegend toegepaste vijfdaagse werkweek de vraag naar recreatieruimte in het lange weekeinde sterk doet toenemen. Dit geldt vooral voor het dagtoerisme en voor de zeer dichtbevolkte „Randstad Holland”. In dit verband verdient het ANWB-plan voor een „groene zone” van Amsterdam achter Gouda om naar Rotterdam extra aandacht, alsmede de ontsluiting van het strand tussen Noordwijk en Zandvoort.

Ad 7. De motorisering van de Nederlandse bevolking vertoont nog altijd een achterstand bij die van andere Westerse landen. Mede gelet op de te verwachten inkomensstijging dient rekening te worden gehouden met een belangrijke verhoging van de motoriseringsgraad. Thans telt ons land rond 650.000 personenauto's, waarvan de bezetting voor recreatiedoeleinden zeker op gemiddeld 4 personen (kinderen inbegrepen) kan worden gesteld. De 1,2 miljoen bromfietsen hebben voor korte toeristische tochtjes een bezetting van gem. 1¼ man, zodat met scooters en motorrijwielen inbegrepen ongeveer 4 mln. Nederlanders in staat zijn zich gemotoriseerd te gaan recreëren. Dit is momenteel 34 pCt. van de bevolking. Te verwachten is dat dit percentage in 1980 zeker boven de 50 zal liggen met alle gevolgen van dien voor de schaarse recreatieruimte.

Ad 8. Dat de toenemende urbanisatie van invloed is op de vraag naar recreatieruimte, komt voor alle in 1954 door het C.B.S. onderscheiden beroepsgroepen tot uiting.

⁴⁾ „Vakantiebesteding en toerisme”, in Centraal Economisch Plan 1957, blz. 119.

⁵⁾ „Vakantiebesteding van de Nederlandse bevolking 1954”, enquête van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

³⁾ „De economische betekenis van het vreemdelingenverkeer voor Nederland”, 1960, blz. 124.

Specialisatie naar drukwerksoorten vindt in het grafisch bedrijf nog slechts weinig ingang. Bij het stimuleren tot doelbewuste specialisatie treden verschillende belemmeringen op. Deze komen een gedeelte uit bestaande vooroordelen bij niet weinige drukkers en anderdeels uit hun dikwijls onvolkomen bedrijfseconomisch inzicht omtrent de huidige positie en de mogelijkheden voor de toekomst. Wil het grafisch bedrijf in een versneld tempo tot industrialisatie komen, dan zal een andere geestelijke instelling nodig zijn. Deze gewijzigde instelling houdt in, dat de problematiek van de interne bedrijfsorganisatie, van de individuele kostprijsbepaling en van de produktierichting, alsmede alle factoren welke daarmee samenhangen, mede in het centrum van het bedrijfsbeleid dienen te worden getrokken. Zowel met het oog op het niet-achterblijven bij de industriële ontwikkeling in andere bedrijfstakken als op de totstandkoming van de E.E.G. is het voor het grafisch bedrijf geboden zich in velerlei opzicht te heroriënteren.

Het specialisatievraagstuk in het grafisch bedrijf

Inleiding.

In zijn artikel in Economisch-Statistische Berichten van 11 oktober 1961 gaf de heer A. Q. de Flines een belangwekkend overzicht omtrent de positie, welke het grafisch bedrijf in ons industrialiserend Nederland inneemt. Daar de schrijver zich tot taak had gesteld een algemeen beeld te schetsen, was het vanzelfsprekend, dat de vele problemen, waarmee deze aloude tak van nijverheid wordt geconfronteerd, slechts een globale — zij het instructieve — aanduiding konden vinden. Als een der meest urgente daarvan kan het vraagstuk van de specialisatie worden aangemerkt. Een vraagstuk, hetwelk tevens rechtstreeks de leveranciers en afnemers van de onderhavige bedrijfstak met betrekking tot hun verkoop- resp. inkoopbeleid beïnvloedt. De onderstaande nadere uitwerking — zich noodzakelijkerwijze toch ook weer bepalend tot enige hoofdlijnen — heeft dan ook tot doel een versterkte belangstelling zowel in als buiten de grafische industrie voor de ten deze bestaande problematiek te wekken.

Het grafisch bedrijf is gekenmerkt door stukproductie op bestelling. De drukwerkorders dienen zich in een grote veelsoortigheid — zowel naar aard en oplaagsgrootte als naar besteltijdstip en levertijd — aan, terwijl voorraadvorming van eindprodukt veelal is uitgesloten. Daar de structuur van de afzet derhalve van directe invloed op de structuur

van de produktie is, zou men — met het oog op de capaciteitsprojectie en de capaciteitsbezetting — geredelijk mogen verwachten, dat het grafisch bedrijf in sterke mate geporteerd zou zijn voor een doelbewuste specialisatie. Dit, ten einde de uit de diversiteit van produkt voortvloeiende overcapaciteit resp. onderbezetting tot een minimum te beperken. De realiteit is echter, dat in ons land — en het staat hierin beslist niet alleen — de specialisatie op een gelimiteerd aantal drukwerksoorten nog slechts door een betrekkelijk klein aantal drukkersbedrijven wordt toegepast en dat daarnaast de overgrote meerderheid — uiteraard binnen de grenzen van de technische mogelijkheden — welhaast „alles drukt”. Ofschoon de specialisatie naar drukprocédé een vrij sterk geprononceerd beeld vertoont, ontbreekt de specialisatie naar drukwerksoorten binnen het raam van het toegepaste procédé dan ook nog vrijwel geheel.

Belemmeringen tot specialisatie.

Vele factoren hebben bijgedragen tot de slechts geringe doelbewuste specialisatie in de grafische industrie. Zij zijn van historische, technische, economische en psychologische aard. Daarvan zullen nu vervolgens enige worden aangegeven, zonder dat hierbij naar volledigheid kan en zal worden gestreefd.

(vervolg van blz. 199)

Bovendien moet het aanbod voor recreatiegangers in vóór- en naseizoen veelvuldiger worden: meer busritten naar het strand, meer toerwagentochten, meer gemakkelikheden in volle exploitatie enz. De consument moet mede door een ruim aanbod aangemoedigd worden tot het besteden van zijn vakantie buiten de maanden juli en augustus.

Aldus kan zowel consument als producent een betere vakantiespreiding in de tijd in de hand werken. De laatste zal de vakantieganger in beider belang moeten „losweken” uit de sleur van: „juli en augustus zijn toch de vakantie maanden”. De producent zal daarbij zijn klanten niet alleen op de klimatologische voordelen van een vakantie in juni kunnen wijzen (gemiddeld 35 pCt. minder regenval

dan in augustus en 20 pCt. meer zonneshijn), maar ook op de financiële. Hij dient immers te bedenken dat:

1. zijn verkoop nog belangrijk vergroot kan worden door aanzienlijke prijsverlagingen in vóór- en naseizoen, omdat de kosten aan een gezinsvakantie verbonden voor vele gezinnen nu nog een beletsel vormen om bijv. een week elders in hotel, pension, bungalow of zelfs tent vakantie te houden;

2. zelfs een vrij klein verhoging van zijn bezettingsgraad door seizoenverlenging de totale kostprijs met 3 à 15 pCt. doet dalen.

Daarom is uitbreiding van de vakantiebesteding met name tot de maand juni voor alle betrokkenen sterk aan te bevelen.

Voorschoten.

Dr. M. C. TIDEMAN.

1. Ten behoeve van de vervaardiging van drukwerk is normaliter een nauw overleg tussen de opdrachtgever en drukker noodzakelijk. Dit hield in, dat in vroegere tijden van nog slechts gebrekkige communicatiemogelijkheden een sterke lokale gebondenheid tussen drukker en afnemer bestond. Deze gebondenheid bestaat nog steeds op belangrijke schaal en slechts moeizaam hebben grotere bedrijven de weg naar een landelijk en — als verdere stap — een internationaal afzetgebied gevonden. De lokale drukker werd en wordt nog, zij het dan wellicht in afnemende mate, als de vertrouwde leverancier van al het drukwerk van de afnemer beschouwd. De uitdrukking „mijn drukker” was dan ook een gangbare en nog heden ten dage is het bevestigd geen uitzondering, dat de klant — zelfs indien hij in zijn eigen bedrijf volkomen industrieel denkt — het als de meest normale zaak beschouwt het ene ogenblik bij de drukker bijv. enige honderdduizenden folders te bestellen om hem daarna te „verrassen” met een opdracht van honderd visitekaartjes. Hierin verandering te brengen stuit niet zelden bij de clientèle op sterke psychologische weerstanden. Men is nu eenmaal gewend zijn drukwerk, van welke aard en oplaagsgrootte dit ook zij, aan een bepaalde drukker op te dragen en wel op het tijdstip en met de levertijd als dit hem, als opdrachtgever, gewent voorkomt. Uiteraard spelen hierbij tevens overwegingen omtrent kwaliteitseisen en een „op elkaar ingeschoten zijn” een niet te onderschatten rol. Wil een drukkersbedrijf — overtuigd van de voordelen verbonden aan specialisatie — een beperking van assortiment verwezenlijken, dan houdt dit veelal als onontkoombare consequentie in, dat de lokale gebondenheid dient te worden doorbroken. Daaraan zijn zowel hogere acquisitie- en communicatiekosten als — zeker in de aanloopperiode — het risico van een vermindering van de te bewerken massa en dus het gevaar van een niet volledige capaciteitsbenutting verbonden. Het „neen-verkopen” voor drukwerksoorten, welke buiten de specialisatie vallen, heeft niet zelden tot een volledige vreemding tussen afnemer en drukker t.a.v. al het drukwerk geleid. Met gevolg, dat door de drukker daarvoor elders op ons beperkte vaderlandse afzetgebied en temidden van een zware concurrentie compensatie moest worden gezocht.

2. Naarmate een drukkersbedrijf zich specialiseert, richt het zich met zijn producten in toenemende mate op de behoeften van een specifieke categorie van afnemers. Indien nu de behoeften van de betreffende afnemers onderhevig zijn aan fluctuaties, zal hierdoor het productiepatroon van het gespecialiseerde bedrijf — waarbij vooradvorming van eindproduct normaliter is uitgesloten — rechtstreeks worden beïnvloed. Zelfs is het mogelijk, dat de behoefte aan een bepaalde drukwerksoort geheel ophoudt te bestaan. De parallelisatie van produkt is er dan ook meestentijds op gericht een uitwijkmogelijkheid ter spreiding van het risico te creëren. Slechts indien specialisatie plaatsvindt op grond van een doelmatig marktonderzoek, waarin o.m. zowel de omvang van de afzetmogelijkheden als de spreiding daarvan in de tijd zijn ver-

disconteerd, worden de voorwaarden voor een eventueel welslagen geschapen. Het systematisch marktonderzoek vindt echter in het grafisch bedrijf nog maar een relatief beperkte toepassing, niet in het minst als gevolg van de aldaar wijd verbreide opvatting, dat bij stukproductie op bestelling in feite toch weinig te voorspellen valt omtrent de toekomstige ontwikkelingen en mogelijkheden op de afzetmarkt.

3. Het gebrek aan specialisatie wordt eveneens in de hand gewerkt door het universele gebruikskarakter van een aanzienlijk deel der apparatuur. Met dezelfde machines kunnen veelal — binnen de door de formaten gestelde limieten — drukwerksoorten van een grote variëteit worden vervaardigd. De ontwikkeling en aanwending van werktuigen van een zeer gespecialiseerd karakter is eigenlijk eerst van de jongste tijd en dan nog op een betrekkelijk klein gebied. Gegeven de veelsoortigheid van de behoefte aan drukwerk en de universele gebruiksmogelijkheid van het machinepark, wordt het voor de drukker intussen moeilijk een weloverwogen keuze te doen. Het is namelijk een bekend verschijnsel — en dit geldt voor vele zaken — dat niet zelden de keuzemoeilijkheid wordt vergroot door de keuzemogelijkheid.

De aanschaffingsprijs van machines, welke voor meerdere doeleinden kunnen worden gebruikt, is normaliter in verhouding hoger dan van die, welke slechts voor een specifiek doel geschikt zijn. Bij specialisatie zou behalve de efficiency-voordelen, als gevolg van het gebruik van gespecialiseerde werktuigen, tevens — via een lagere machine-uurprijs — de tendens tot kostenverlaging worden gestimuleerd. Ten deze is niet alleen voor het grafisch bedrijf maar evenzeer voor de grafische werktuigindustrie een taak weggelegd. Gesteld kan intussen worden, dat de in de meeste drukkersbedrijven bestaande heterogeniteit van de produktie en de veelal daaraan gepaard gaande kleinere oplagen een sterke belemmering vormen voor de invoering van gespecialiseerde machines, waarvoor grotere oplagen van een homogeen karakter vereist zijn om hen rendabel te maken.

4. Voorwaarde tot specialisatie is een juist inzicht in de vervaardigingskosten van de diverse produktsoorten. De kostprijs van drukwerk wordt ten sterkste beïnvloed door de aard, de oplaagsgrootte, het besteltijdstip en de levertijd, daar deze factoren elk voor zich en in hun samenhang de benutting van de beschikbare produktiecapaciteit bepalen. Slechts op grond van een afweging van kosten en opbrengsten bij verschillende produktierichtingen is een verantwoorde keuze mogelijk. Het vereiste kosteninzicht ontbreekt echter nog zeer dikwijls in de drukkersbedrijven, ondanks de inspanningen welke de vakorganisaties van drukkerspatroons zich daartoe vele decennia hebben getroost. Ofschoon de gegeven voorlichting zeker vruchten heeft afgeworpen, is het niettemin een vaststaand en betreurenswaardig feit, dat de grafische bedrijven in overgrote meerderheid tegen de bedrijfstaksgewijs berekende machine-uurprijzen en tarieven „aanleunen”, zonder zich voldoende te realiseren, dat voor het individuele bedrijf

(I. M.)

 N.V. SLAVENBURG'S BANK

de werkelijkheid zowel in positieve als in negatieve zin een daarvan sterk afwijkend beeld kan — en meestentijds zal — vertonen ¹⁾.

Calculatieschema's en minimumprijsstarieven hebben het oogmerk de producenten te verplichten tot een uniforme wijze van kostprijsberekening en tot het leggen van een bodem in de markt. Door schade en schande wijs geworden vinden ook in de grafische industrie bedrijfstaksgewijze standaards of normen en prijsreguleringen een uitstekend functionerende toepassing. Zonder meer kan worden gesteld, dat de zegenrijke werking daarvan evident is. Niet alléén voor de drukkers — zoals ten onrechte wel wordt verondersteld — maar zowel voor het gehele bedrijfsleven als voor de clientèle. Immers, prijs- en kwaliteitsbederf alsmede noodlijdendheid in een bepaalde bedrijfstak planten zich direct of indirect ook in andere maatschappelijke sectoren voort.

Toch rijzen ten deze enige vragen. In de eerste plaats is het gevaar voor het ontstaan resp. bestaan van een vicieuze cirkel niet denkbeeldig. Het prijstarief is o.m. in het leven geroepen omdat de drukkers niet konden calculeren maar toen het er eenmaal was gingen velen van hen het onjuiste standpunt huldigen, dat een eigen kostprijsbepaling nu in het geheel geen zin meer had, daar toch immers alles al haarfijn door hun vakorganisaties was uitgerekend. De basis voor een doelbewust specialisatiebeleid — i.c. het individuele kosteninzicht — bleef aldus in brede kring ontbreken. Er is echter meer. Bedrijfstaksgewijze standaards en tarieven zijn — of daaraan nu ten grondslag liggen de produktievoorwaarden in een „modelbedrijf” of die van een aantal met zorg geselecteerde bedrijven en daarenboven wetenschappelijk volkomen verantwoorde berekeningswijzen zijn toegepast — toch steeds een gemiddelde, hetwelk zal afwijken van de omstandigheden, zoals deze zich in het individuele bedrijf voordoen. Echter, uitsluitend de kostprijs van het eigen bedrijf is voor de producent bepalend en kan tot richtsnoer gelden voor zijn aanbiedingsprijs op de markt. Een drukkersbedrijf, dat door specialisatie bepaalde efficiency-voordelen geniet, kan daarvan dikwijls slechts ten dele gebruik maken om zijn concurrentiekracht op de markt te versterken. Het be-

¹⁾ Bij deze algemene kenschetsing dient wel in acht te worden genomen, dat de onderscheidene sectoren van de grafische industrie in dit opzicht verschillen aanwijzen. In de boekdruksector bijv. liggen de verhoudingen — ten gevolge van het grote aantal kleine bedrijven — ongunstiger dan in de sectoren offset en diepdruk.

hoort namelijk bij de prijsbepaling steeds rekening te houden met de normen en tarieven zoals deze bedrijfstaksgewijs zijn vastgesteld en die — het werd reeds opgemerkt — in verschillende opzichten kunnen en zullen afwijken van de in het eigen bedrijf vigerende omstandigheden. Dit impliceert tevens, dat aan de afnemers geheel of ten dele de prikkel kan worden ontnomen om zich voor bepaalde drukwerksoorten tot het daarop gespecialiseerde bedrijf te richten. Ook in dit opzicht dient aldus het gevaar van ontstaan van een vicieuze cirkel te worden onderkend.

Conclusies.

Het specialisatievraagstuk in het grafisch bedrijf is van een gecompliceerd karakter en behoeft een versterkte belangstelling. Daarbij zal dan blijken, dat verscheidene belemmeringen, welke optreden bij het stimuleren tot specialisatie, eensdeels voortkomen uit bestaande vooroordelen bij niet weinige drukkers en anderdeels uit hun dikwijls onvolkomen bedrijfseconomisch inzicht omtrent de huidige positie en de mogelijkheden voor de toekomst. Vooroordelen zijn meestentijds moeilijk te bestrijden, daar psychologische factoren ten deze een grote rol kunnen spelen. Meer nog in het bijzonder, indien daaraan tevens een ambachtelijke sfeer en een sterk gevoel voor traditie gepaard gaan. Wil echter het grafisch bedrijf in een versneld tempo tot industrialisatie komen, dan kan daartoe tot een eerste voorwaarde worden gerekend, dat het zich in meerdere mate dan voorheen niet alleen voor de ontwikkeling op technisch gebied maar tevens voor de moderne bedrijfseconomische inzichten openstelt. Hiervoor zal in bredere kring een andere geestelijke instelling dan die, welke meestal niet zoveel verder gaat dan de — niet te ontberen — liefde voor „een mooi stukje drukwerk”, vereist zijn. Deze gewijzigde instelling houdt in, dat de problematiek van de interne bedrijfsorganisatie, van de individuele kostprijsbepaling en van de produktierichting, alsmede alle factoren welke daarmede samenhangen, mede in het centrum van het bedrijfsbeleid dienen te worden getrokken. Zowel met het oog op een niet-achterblijven bij de industriële ontwikkeling in andere bedrijfstakken als op de totstandkoming van de Europese economische integratie met haar vergroot afzetgebied en versterkte concurrentiemogelijkheid, is het voor het grafisch bedrijf geboden zich in velerlei opzicht te heroriënteren. Daarbij zal ook aan het specialisatievraagstuk grote aandacht behoren te worden besteed.

Amsterdam.

Dr. J. V. J. ENGELHARD.

BEDRIJFSECONOMISCHE NOTITIES

Preventieve en repressieve kwaliteitskosten

Het in het vorige artikel over „Kwaliteitskosten” ¹⁾ gemaakte onderscheid tussen preventieve en repressieve kwaliteitskosten zal thans met een aantal voorbeelden worden verduidelijkt.

Afdoen van klachten.

Als eerste soort kwaliteitskosten komen in aanmerking de kosten, samenhangend met het *afdoen van klachten*.

¹⁾ Zie „E.-S.B.” van 7 februari 1962.

Als aan de klachten van klanten volledig wordt tegemoetgekomen — bijv. in geval van garantie — dan kan het bedrag dezer kosten worden gelijkgesteld aan de kostprijs van de vervangende goederen, aangevuld met de kosten van behandeling van de klachten. Het hiermee gemoeide bedrag kan van grote omvang zijn, als grote partijen om kwaliteitsredenen terecht worden geretourneerd. Het financiële verlies kan echter nog veel groter zijn, als een aantal klanten wegens slechte kwaliteit *verdere bestellingen achterwege laat* c.q. het bestelquorum belangrijk inkrimpt.

Zoals reeds gesteld kunnen de hieruit voortvloeiende „negatieve winsten” in het algemeen onvoldoende worden begroot; men zal moeten volstaan met het geconstateerde verlies aan orders in samenhang met vergelijkbare perioden in waarde te schatten.

Een getallenvoorbeeld kan een en ander verduidelijken. Stel de behandelingskosten van bijv. 30 klachten per dag op f. 14.000 per jaar. Dit bedrag betreft het salaris incl. sociale lasten van degene die beoordeelt (f. 7.000) en een correspondentie (f. 5.000). Samen met de verzendkosten (f. 2.000) is dit f. 14.000. Hier komen bij de nieuwe artikelen, die worden geremplaceerd, i.c. de helft van de klachten: $250 \text{ dagen} \times 15 = 3.750 \times f. 40 = f. 150.000$. Door preventieve kwaliteitskosten te maken, door invoering van controle op ontvangen grondstoffen, machinecontroles en controle van de productie tijdens het werk, slaagt het bedrijf erin de klachten tot de helft terug te brengen. Deze preventieve kosten bedragen in totaal f. 65.000. De vergelijking wordt nu:

Repressief:	Beoordelaar	f.	7.000
(oud):	Correspondente	„	5.000
	Verzending	„	2.000
	Vergoeding	„	150.000
	Totaal	f.	164.000
Repressief:	Beoordelaar	f.	5.250
(nieuw):	Correspondente	„	3.750
	Verzending	„	1.000
	Vergoeding	„	75.000
	Totaal	f.	85.000
Voordeel repressief		f.	79.000
Preventief		„	65.000
Netto voordeel		f.	14.000

Dit geval leent zich voor een experiment: hoeveel spaart men uit door bepaalde preventieve kwaliteitsmaatregelen in te voeren? De normen voor de vergoeding veranderen hier niet door; er ontstaat dus geen risico door dat klanten afvloeien. Een voordeel is nog, dat niet tevreden klanten, die geen klachten insturen, door de betere kwaliteit tevreden zullen worden. De omstandigheden komen geheel anders te liggen, indien per saldo een nadeel blijkt te ontstaan, m.a.w. dat de toename van de preventieve kosten de vermindering van de repressieve kosten overschrijft. Het achterwege laten van de eenmaal ingevoerde preventieve kosten kan immers ontevreden afnemers tot resultaat hebben, die anders tevreden gebleven waren. Begroting van de kosten en resultaten is daarom een eerste vereiste en gezond verstand geeft hierbij de doorslag.

Verlies door tweede keus.

De kosten nodig om *tweede keus* verkoopbaar te maken zijn, tezamen met het mindere bedrag aan opbrengst dat hiervoor door noodzakelijke prijsreducties kan worden verkregen, doorgaans vrij hoog. Deze kosten kunnen zijn veroorzaakt door onvoldoende vakmanschap, niet voor hun taak berekende machines of grondstoffen van slechte kwaliteit. Men doet er goed aan voor het vinden van een oplossing de oorzaken van deze kosten gedetailleerd vast te stellen.

Bij introductie van een nieuw artikel zal het in vele gevallen rationeel zijn gedurende een aanloopperiode — waarvan de duur is aangepast aan de moeilijkheidsgraad van de verwerkbaarheid van het nieuwe artikel — een relatief hoog uitvalpercentage te accepteren. Het hierbij betrokken productiepersoneel heeft nu eenmaal enige tijd nodig om te komen tot verkrijging van de vereiste vaardigheid. Wanneer evenwel ook na deze periode het uitvalpercentage hoog blijft, dan is het onvermijdelijk de betrok-

ken partijen door het bedrijf te volgen om te controleren, welke afdelingen in het bijzonder voor de geconstateerde fouten verantwoordelijk moeten worden gesteld.

Zoals reeds in het vorige artikel opgemerkt, moet voorop staan dat de kwaliteitseisen door de verkoopafdeling gesteld, niet hoger zijn dan van de afnemers. Het is ook bij het introduceren van nieuwe artikelen in geen enkel opzicht doelmatig, het productieproces in een keurslijf van kwaliteitsnormen te dwingen, waarvan het niet vermijdbare gevolg is een onrendabele graad van produktiviteit. Met name de tussenverkopers (grossiers) zullen moeten worden opgevoed, hun kwaliteitseisen niet op een hoger niveau af te stemmen dan die van de uiteindelijke consument.

De extra kosten veroorzaakt door de mindere opbrengst van tweede keus-producten spelen een minder belangrijke rol als er voldoende productiecapaciteit bestaat, om de vraag naar eerste keus-producten te beantwoorden en indien de tweede keus-producten bovendien nog met winst kunnen worden verkocht. Zelfs is het in dit geval rationeel — gesteld dat het bedrijf *meer* eerste keus zou produceren dan wordt gevraagd — om eerste keus voor de verkoop tot tweede keus te degraderen, omdat deze methode in ieder geval het voordeel heeft, dat dan de volledige beheersing van de kwaliteit van het eindproduct gehandhaafd blijft.

Echter in meer aan de praktijk aangepaste omstandigheden van matige winstmarges en relatief belangrijke prijsreducties door tweede keus veroorzaakt, zijn de kosten van tweede keus dusdanig van belang, dat een gering percentage tweede keus, de winst met een veelvoud van dit percentage nadelig zal beïnvloeden.

Afvalkosten.

De kosten van *afval* moeten voor een deel als onvermijdelijk worden beschouwd. Onvermijdelijke afval bestaat uit de niet voor verdere produktiedoelinden bruikbare grondstoffen en halfabrikaten, die ontstaan als een noodzakelijk resultaat van het productieproces. De kosten verbonden aan deze normaal te achten afval — en ditzelfde geldt voor alle andere kwaliteitsgebreken — worden in de kostprijs van het prima produkt doorberekend. Het bedrag van de vermijdbare afval kunnen we gelijk stellen met de als verlies te beschouwen grondstof- en fabricagekosten, verminderd met de verkoopopbrengst van de afvalproducten.

Reparatiekosten.

Ook reparatiekosten, noodzakelijk voor het herstellen van kwaliteitsgebreken, vertegenwoordigen kwaliteitskosten. Voor reparatie komen die produkten in aanmerking, die door een herhaalde of speciale bewerking nodig om fouten te herstellen, kunnen worden verbeterd. Het frequent ontstaan van deze fouten kan ertoe leiden, dat hierdoor een relatief groot aantal personeelsleden van reparatiewerkzaamheden wordt voorzien. Het betreft hier directe kosten, die aan de hand van arbeids- en materiaalkostenopgaven kunnen worden vastgesteld.

Kosten van eindcontroles.

De kosten, die aan de *eindcontrole* ten grondslag worden gelegd, dienen in een directe verhouding te staan tot de frequentie, waarmee volgens een waarschijnlijkheidsberekening fouten kunnen voorkomen. Hoge uitvalpercentages vereisen in het algemeen een meer intensieve eindcontrole.

Beleg modern - beleg in

INTER
UNIE

N.V. Internationale Beleggings Unie „Interunie”, Postbus 617, Den Haag

(I. M.)

Een eindcontrole beperkt zich doorgaans tot het scheiden van goede en afgekeurde produkten. De praktijk wijst uit, dat hier in het algemeen van een kostbare vorm van kwaliteitscontrole sprake is, met name daar, waar deze controle niet gecombineerd kan worden met de laatste bewerking, die het produkt moet ondergaan. De berekening van de kosten van de eindcontrole gaat uit van de hieraan bestede controletijd en deze wordt vermenigvuldigd met het uurtarief van de controleur.

Het spreekt vanzelf, dat het opsporen van foutenbronnen doelmatiger is dan het scheiden van uitval en prima produkten in het laatste stadium van het produktieproces. Het verdient daarom de voorkeur, aan een eindcontrole — indien onmisbaar — slechts de hoogst noodzakelijke kosten ten grondslag te leggen.

Speciale machinerevisies.

Kwaliteitsfouten en afval kunnen ontstaan doordat bij de produktie gebruikte machines in het ongerede raken. De voor reparatie van de machines benodigde tijd vormt een onderdeel van de kwaliteitskosten en deze is van betekenis, omdat bij een te lange duur van de reparatietijd een herziening van de onderhoudswerkzaamheden noodzakelijk wordt. Met *speciale machinerevisies* bedoelen we die reparatiekosten, die buiten het normale onderhoudsprogramma vallen. De kosten hiervan kunnen bepaald worden aan de hand van aantekeningen van de onderhoudsdienst, waaruit de aan speciale machinerevisies bestede uren blijken.

Op korte termijn zal het routine-onderhoud veelal duurder zijn dan het repareren van stukgedraaide machines. Daarentegen is het preventieve onderhoud op lange termijn het goedkoopst. We moeten hierbij wel bedenken, dat naast de reparatiekosten als zodanig bovendien winstderving als gevolg van de verminderde produktie en improductief loon van het bedienend personeel, het nadelig resultaat vormen van speciale machinerevisies.

Ofschoon het niet gemakkelijk is, een kwantitatief verband te leggen tussen onderhoudsgewoonten enerzijds en kwaliteitsniveau anderzijds, bestaat dit verband ongetwijfeld. Het in het ongerede raken van machines is slechts in het kader van het kwaliteitsbeleid betrokken in een poging, om het onderhoud terug te brengen tot het punt, waar de invloed van de kwaliteit niet meer kan worden aangetoond.

Controle tijdens de produktie.

We komen nu aan een bespreking van de preventieve kwaliteitskosten. De eerste hiervan is de *controle op de bewerking tijdens de produktie*. Deze controles worden doorgaans met behulp van steekproeven toegepast en de kosten hiervan bestaan in hoofdzaak uit arbeidskosten van het controlerend personeel. In tegenstelling tot de reeds besproken eindcontroles is de bedoeling van deze

controles, te worden uitgeoefend vóórdat het produkt gereed is, zodat eventuele moeilijkheden vóór het eindstadium worden verholpen.

In het algemeen is de controle tijdens de produktie een juiste benadering, die bedrijfs-economisch en kwaliteitstechnisch verantwoord is. Desondanks dient vóór de invoering een berekening te worden gemaakt van de werkelijke kosten om vergelijkingen te kunnen trekken.

Controle op grondstoffen.

Het is in vele bedrijven een goede gewoonte *controle op grondstoffen* uit te oefenen, vóórdat deze in produktie worden genomen. Deze „garantiekosten” worden berekend op basis van de vóór de controle noodzakelijke arbeid en apparatuur. Het behoeft geen nader betoog, dat de kwaliteit van de grondstoffen van grote invloed is op de kwaliteit van het hiermee vervaardigde eindprodukt.

Controle en revisies van machines.

Bepaalde fabricageprocessen maken regelmatig terugkerende *machinecontroles* nodig — bijv. maatveranderingen — ter bewaking van het aanhouden der fabricageopdrachten. Deze methode is ontstaan, om foutief ingestelde machines te ontdekken en afwijkingen van het produkt te constateren vóórdat het produkt zijn eindstadium heeft bereikt. Daar hier in het algemeen sprake is van routinecontroles kunnen de vrijwel een vast bedrag per periode uitmakende kosten zonder veel moeite worden vastgesteld.

Kosten van toezicht.

Het *toezicht op de handhaving van de kwaliteitsnormen* dient in eerste instantie te worden uitgeoefend door degene, die voor de produktie verantwoordelijk is. Het is niet juist, de verantwoordelijkheid voor de produktie te scheiden van die voor de kwaliteit, daar beide nauw aan elkaar zijn verbonden en meestal in hun ontwikkeling een tegengesteld verband vertonen. Berekening van de met toezicht verbonden kwaliteitskosten impliceert een taxatie van de tijd, die het toezichthoudend personeel nodig heeft om de kwaliteit van de bewerking te doen controleren en de onder hen ressorterende werknemers te trainen in kwaliteitsmethoden. De kosten hiervan worden bepaald door de aldus vastgestelde tijd te vermenigvuldigen met het uurloon van het betreffende toezichthoudende personeel.

Controle door de uitvoerenden.

Vele bewerkingen worden *door de uitvoerenden tijdens het werk gecontroleerd*. Dit verschaft een zekere waarborg, dat het produktieproces verloopt volgens de voorgeschreven werkmethode en kwaliteitsnormen. Door middel van deze controles is het mogelijk grote moeilijkheden te voorkomen door de geconstateerde gebreken direct te corrigeren. De kosten van deze controle zijn vast te stellen met behulp van arbeidsanalyse op basis van de verdiende lonen.

Kwaliteitsconferenties.

De kosten van *kwaliteitsconferenties* variëren sterk van bedrijf tot bedrijf, zowel wat betreft het aantal en de kosten van de hieraan deelnemende personen, als wat betreft de frequentie waarmee deze conferenties worden gehouden. In het algemeen zijn de kosten niet gering door het relatief hoge uurtarief van de deelnemers. Indien 10

toezichhoudende personen hieraan 3 uur per week besteden, dan kost dit een bedrijf al gauw ca. f. 8.000.

Laboratoriumkosten.

In het algemeen zijn *laboratoriumkosten* erg hoog; deze kunnen vergeleken worden met verzekeringskosten, die in dit geval worden gemaakt om schadeposten tijdens de bewerking ten gevolge van bijv. een slechte kwaliteit grondstoffen, te voorkomen.

Laboratoriumkosten omvatten de arbeidskosten van het personeel, de gebruikskosten van hulpmiddelen en apparatuur (afschrijving, rente en onderhoudskosten), alsmede de kostprijs van de vernietigde produktie.

Personeelskosten kwaliteitsdienst.

Tenslotte zijn er de *personeelskosten van de gehele kwaliteitsdienst*. In de meeste bedrijven bestaat het streven te bezuinigen op zgn. „niet-produktie“-afdelingen. Door deze omstandigheden moeten deze afdelingen voortdurend hun bestaan economisch rechtvaardigen. In dit artikel is gepoogd, het nodige materiaal te verschaffen om een bedrijfseconomische verantwoording mogelijk te maken. Blijkt uit een dergelijke verantwoording, dat de kwaliteitsdienst rendabel is, dan heeft de chef van deze dienst de steun van de topleiding bij een voorgenomen uitbreiding, die ertoe kan leiden, dat aan de kwaliteitsproblemen in het bedrijf beter het hoofd kan worden geboden.

Aan de hand van de op bovenstaande wijze berekende kostencijfers kan worden vastgesteld, welk bedrag met de kwaliteitscontrole in haar geheel is gemoeid. Dit bedrag kunnen we het beste relateren aan de toegevoegde waarde, i.c. de fabricagekosten excl. de grondstoffenkosten. Vanzelfsprekend is het aldus berekende percentage per bedrijf, afhankelijk van het produktieproces, verschillend. In de praktijk schommelt dit percentage om de tien.

Een goede vergelijking is ook: de kosten tot herstel samen met de getaxeerde mindere opbrengst tegenover de preventieve kosten. Hierbij speelt de scherpte van de kwaliteitsnorm een belangrijke rol. De fouten boven de vrije marge moeten in geld worden uitgedrukt om deze vergelijking mogelijk te maken.

MEDEDELINGEN VOOR ECONOMISTEN

De samenwerking tussen Nederlandse en Belgische industrieën

De Nederlandsche Kamer van Koophandel voor België en Luxemburg te Brussel hoopt dit jaar haar 60-jarig bestaan te vieren. Ter gelegenheid van dit feit zal zij, voor het eerst in haar geschiedenis, haar Jaarlijkse Algemene Ledenvergadering in Nederland houden en wel op donderdag 3 mei in het Kurhaus te Scheveningen.

De vergadering zal worden gevolgd door een receptie en een lunch, tijdens welke de Minister van Economische Zaken, Drs. J. W. de Pous, een lezing zal houden over de samenwerking tussen Nederlandse en Belgische industrieën.

Belangstellenden kunnen zich voor het verkrijgen van een uitnodiging wenden tot de Nederlandsche Kamer van Koophandel voor België en Luxemburg, Warandeberg 4, Brussel 1.

Bij ieder kwaliteitsproject moet voorop staan het verminderen van de totale kosten, waarbij een hogere opbrengst als mindere kosten worden behandeld. Aan elk project zou een kostenberekening vooraf moeten gaan, waarin de uitbreiding van de preventieve en/of repressieve kosten tegenover de getaxeerde extra opbrengst worden afgewogen. Op deze wijze zullen bepaalde voorstellen sneller kunnen worden beoordeeld en eventueel ingevoerd.

De belangrijkste punten in dit en het vorige artikel uiteengezet, kunnen als volgt worden samengevat:

1. Ten aanzien van de kwaliteitseisen zal een economisch verantwoord standpunt moeten worden ingenomen.
2. Inbreuk op de vastgestelde kwaliteitsnormen mag alleen op economische gronden worden getolereerd.
3. Kwaliteit is functioneel met winst verbonden en dient op grond hiervan in geld te worden uitgedrukt.
4. Om kwaliteitsmaatregelen verantwoord te kunnen invoeren hebben de beoordelende functionarissen een doelmatig middel in de vorm van een voorafgaande kostenberekening.
5. Ook het vaststellen van de volgorde van een kwaliteitsprogramma moet op kostenonderzoek van de individuele maatregelen worden gebaseerd.

Haarlem..

Drs. G. B. M. JANZING.

GEMEENTE ROTTERDAM

Per 1 augustus 1962 vacceert de betrekking van

DIRECTEUR

VAN DE GEMEENTELIJKE WONINGSTICHTING

Het technisch, administratief en sociaal beheer van de stichting omvat rond 18000 gemeentewoningen.

De gedachten gaan uit naar iemand met een gedegen bedrijfseconomische scholing, die in staat is leiding te geven aan een personeel van ruim 250 leden.

Kennis en zo mogelijk ervaring met betrekking tot de problemen, verband houdende met de volkshuisvesting en de desbetreffende wettelijke bepalingen en voorschriften strekken tot aanbeveling.

Leeftijd 35-45 jaar.

Salarisgrenzen f 13.737,- - f 18.507,- exclusief de huurcompensatie ad 2½%, de vakantie-toeslag ad 4% en de te verwachten salarisverhoging.

Aanstelling boven het minimum is mogelijk. De gemeentelijke verplaatsingskostenregeling is van toepassing.

Sollicitaties met uitvoerige vermelding van levensloop en referenties te richten tot de secretaresse van de Gemeentelijke Woningstichting, Jericholaan 7b te Rotterdam.

Inzending binnen 14 dagen.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

De nieuwe kasreserveperiode is ingegaan zonder dat De Nederlandsche Bank het nodig heeft gevonden het reservepercentage te verhogen. Dit is begrijpelijk, want op de eerste dag van de maart/april-reserveperiode zal de storting op de nieuwe staatslening plaatsvinden, waardoor de taak van de financiering van de goud- en deviezen-reserves, de basis, waarop de kasreservepolitiek steunt, weer in sterkere mate op de schouders van de staat zal komen te rusten. Om in de korte periode tot dit tijdstip liquiditeiten aan de banken te ontnemen, zou niet zo veel zin hebben. Trouwens langs een andere weg is hetzelfde bereikt. De banken hebben namelijk uitbreiding gegeven aan haar buitenlandse uitzettingen, waarbij Londen favoriet is. De Nederlandsche Bank heeft hierbij, zoals in mijn vorige overzicht reeds is gezegd, een handje geholpen door „goedkope” dollars te verstrekken, die de banken vanzelfsprekend in guldens hebben betaald. Uit de weekstaat, die op 19 februari is afgesloten, bleek in de hieraan voorafgaande week de deviezenvoorraad met f. 92 mln. te zijn gedaald. De animo voor dollaraankopen is echter in de afgelopen week afgenomen, wellicht omdat de uitbreiding van de bankbiljettencirculatie reeds beslag op de bankliquiditeiten aan het leggen is.

Kapitaalmarkt.

Het totaal der besparingen in een bepaalde periode vormt een basisgegeven ter beoordeling van de ontwikkeling op de kapitaalmarkt. Wat 1961 betreft is volgens het Centraal Economisch Plan 1962 de inhoud van de nationale spaarpot in 1961 met een kleiner bedrag toegenomen dan in 1960. Voor 1962 echter wijzen de berekeningen op een hernieuwde stijging, n.l. van f. 8,79 mrd. tot f. 9,36 mrd. Ramingen van de besparingen zijn echter bijzonder moeilijk, o.a. omdat men deze niet rechtstreeks kan meten, doch slechts als een uit andere cijfers afgeleide grootheid kan leren kennen. In het Centraal Economisch Plan 1961 bijv. werden de besparingen voor 1961 op f. 9,82 mrd. geschat. De laatste hierboven genoemde raming van f. 8,79 mrd. toont een afwijking van ruim f. 1 mrd.,

d.i. ruim 10 pCt. Hoe snel het inzicht in deze zaken kan veranderen, blijkt wel uit het voorlopige Centraal Economisch Plan, de macro-economische ramingen voor 1961 en 1962, gepubliceerd tegelijkertijd met de begroting in september, waaruit kan worden berekend, dat bij het opstellen nog met een besparing in 1961 van f. 9,12 mrd. werd rekening gehouden. Het bovenstaande is niet bedoeld als kritiek, doch maant tot grote voorzichtigheid bij het gebruik van de cijfers voor 1962, op grond waarvan het C.P.B. tot de conclusie komt, dat de kapitaalmarkt in het thans lopende jaar een toenemende verkrapping te zien zal geven.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	27 dec. 1961	H. & L. 1962	16 febr. 1962	23 febr. 1962
Algemeen	410	427 — 399	421	385
Intern. concerns	566	583 — 545	572	262
Industrie	366	396 — 361	395	170
Scheepvaart	184	188 — 181	186	427
Banken	253	265 — 247	261	585
Handel enz.	160	171 — 159	170	391

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

HEINEKEN'S BELEGGING EN BEHEER MAATSCHAPPIJ N.V.

gevestigd te Amsterdam.

UITGIFTE

van

nominaal f 7.000.000,- aandelen A

elk groot 100,- nominaal aan toonder, desgewenst op naam,
(eventueel in de vorm van gecombineerde aandeelbewijzen)

ten volle gerechtigd tot het dividend over het boekjaar 1 October 1961/30 September 1962 en volgende boekjaren,

tot de koers van 125 pCt.

uitsluitend voor houders van speciaal voor deze emissie gecreëerde claimbewijzen, en wel in de verhouding van nom. f 200,- uitstaande aandelen A en/of B op nom. f 100,- nieuw aandeel A.

Ondergetekenden berichten, dat zij de inschrijving op bovengenoemde uitgifte openstellen op

Dinsdag, 6 Maart 1962,

van des voormiddags 9 uur tot des namiddags 4 uur,

bij haar kantoren te **Amsterdam, Rotterdam** en **'s-Gravenhage**, voor zover aldaar gevestigd, op de voorwaarden van het prospectus dd. 21 Februari 1962.

Prospectussen en inschrijvingsbiljetten zomede - tot een beperkt aantal - exemplaren van de statuten zijn bij de inschrijvingskantoren verkrijgbaar.

Amsterdam

Rotterdam, 21 Februari 1962.

's-Gravenhage

AMSTERDAMSCHER BANK N.V.

NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ, N.V.

ROTTERDAMSCHER BANK N.V.

R. MEES & ZONEN

PIERSON, HELDRING & PIERSON

DE TWENTSCHE BANK N.V.

	27 dec. 1961	16 febr. 1962	23 febr. 1962
Aandelenkoersen.			
Kon. Petroleum	f. 126,70	f. 132,40	f. 135,50
Philips G.B.	984½	966	1.009
Unilever	f. 189,70	f. 189,10	f. 186,20
Robeco	f. 252,50	f. 253,50	f. 254,50
Hoogovens, n.r.c.	776	815	833
A.K.U.	404¾	397½	421½
Kon. Zout-Ketjen, n.r.c.	1.070	1.120	1.080
Zwanenberg-Organon	1.024	1.093	1.085
Interunie	f. 228	f. 230,50	f. 231
Amsterd. Bank	396	402½	405

New York.			
Dow Jones Industrials	731	716	710
Rentestand.		4,01	4,02
Langl. staatsobl. a)	4,12		2,79
Aand.: internationalen a)	2,83 b)		2,79
lokalen a)	3,55 b)		3,30
Disconto driemaands schatkist- papier	1½/4	1½/16	1

a) Bron: Veertiendaags beursoverzicht Amsterdamsche Bank.

b) 19 december

C. D. JONGMAN.

RECENTE PUBLIKATIES

Bruce R. Morris: Problems of American Economic Growth.
Oxford University Press, New York 1961, 261 blz.,
\$ 2,50.

Deze tussenvorm van een doorsnee pocketboekje enerzijds en van een reuzenpocket anderzijds, en daarom aan te duiden als bijv. een semi-reuzenpocket, beoogt op het niveau van ontwikkelde leken en aankomende studenten een inleiding te geven tot de feitelijke mogelijkheden en moeilijkheden van de economische groei in de Verenigde Staten. Feitelijke informatie en toepassing van wetenschappelijke denkvormen vormen hierbij een tandemcombinatie (fossiel uit het pre-bromnozemtijdvak) of scherper geformuleerd: de twee bladen van Morris' schaar. Deze pocket is belangwekkend voor al die lezers die interesse hebben voor de economische toekomst van de Verenigde Staten en die tevens ingewijd willen worden in de problematiek van de economische groei.

HOLLANDSCHE SOCIETEIT VAN LEVENSVZERKERINGEN N.V.

Hoofdkantoor Nederland:
Herengracht 475, Amsterdam-C. tel. 221322

Head Office Canada:
1130 Bay Street, Toronto 5

...meer dan anderhalve
eeuw levensverzekering

HEINEKEN'S BIERBROUWERIJ MAATSCHAPPIJ N.V.

gevestigd te Amsterdam

UITGIFTE van

nominaal f 7.000.000,- aandelen,
in stukken van nominaal f 100,- en nominaal f 1000,-
(vertegenwoordigende tien aandelen) aan toonder,
(desgewenst op naam),

ten volle delende in de resultaten van het boekjaar 1961/62 en van volgende boekjaren.

Ondergetekenden berichten, dat zij de inschrijving op bovengenoemde aandelen, uitsluitend voor houders van aandelen en van certificaten van aandelen, openstellen op

DINSDAG 6 MAART 1962,

van des voormiddags 9 uur tot des namiddags 4 uur,

bij hun kantoren te **Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage**, voor zover aldaar gevestigd,

tot de koers van 250 pct.,

op de voorwaarden van het prospectus d.d. 21 februari 1962.

Prospectussen en inschrijvingsbiljetten zijn bij de kantoren van inschrijving verkrijgbaar.

Nederlandsche Handel-Maatschappij, N.V.

Amsterdamsche Bank N.V.

Rotterdamsche Bank N.V.

R. Mees & Zonen

Pierson, Heldring & Pierson

De Twentsche Bank N.V.

Amsterdam

Rotterdam, 21 februari 1962.

's-Gravenhage

BUREAU VAN MAANEN

Reclame- en Marketing-Adviseurs N.V.

wenst voor de vervulling van enkele belangrijke functies contacten te leggen met

reclame- en/of marketing- deskundigen

De account-executive, die wij beogen aan te trekken zal bij voorkeur, ofschoon niet noodzakelijk, een insider moeten zijn, die grote ervaring in of met de commerciële sector van het bedrijfsleven heeft, liefst (ook) op internationaal niveau. Hij behoeft geen marketing-experte te zijn, doch wel de gesprekspartner van deze experts in ons bedrijf en in dat van de te adviseren relaties. Creatief-commercieel denken is zowel voor deze functie voorwaarde als voor die van de

Marketing-expert, waarmee wij onze marketing-staf wensen uit te breiden, in verband met het toenemend beroep, dat onze relaties op onze marketing-afdeling doen. Hij zal per se ervaring met de interpretatie van de resultaten van marktonderzoek, (het kwantitatieve marktonderzoek wordt afzonderlijk verricht) ervaring met en begrip voor het uitzetten van een totaal commercieel beleid, ervaring op het terrein van consumenten- en handelsbenadering moeten hebben

Voor beide functies wordt snel een grote mate van zelfstandigheid geëist en in uitzicht gesteld.

Het hoog gekwalificeerde karakter van deze functies doet ons verwachten, dat gegadigden eerst een oriënterend, voorlichtend gesprek wensen. Zij kunnen ons hierom, met garantie van uiterste discretie, schriftelijk - brieven met de voornaamste gegevens aan Directie Bureau Van Maanen N.V. (vertrouwelijk), postbus 1396, Amsterdam - of desgewenst telefonisch (66061, toestel 210) verzoeken.

N.V. NEDERLANDSCHE SPOORWEGEN

zoekt

Jonge Academici

die zich aangetrokken voelen tot een carrière in het dynamische railvervoerbedrijf dat, als actieve factor in de Europese ontwikkeling, zijn beleid gericht houdt op de steeds sterkere toeneming van goederentransport en reizigersvervoer. Op het NS-hoofdkantoor te Utrecht vaceren thans tal van belangrijke functies, die vele en aantrekkelijke mogelijkheden openen voor academici wier belangstelling uitgaat naar een verantwoordelijke, goed gesalarieerde positie bij de N.V. Nederlandsche Spoorwegen.

BIJ DE FINANCIËLE DIENST is plaats voor een bedrijfs-econoom met belangstelling voor interne- en administratieve organisatie.

BIJ HET SECRETARIAAT bestaat de behoefte aan bedrijfs-economen voor de behandeling van praktische bedrijfs- en vervoerseconomische vraagstukken. Ook is er plaats voor een staatkundig- of sociaal-econoom of jurist, zo mogelijk met internationale ervaring, voor het behandelen van praktische vervoerspolitieke zaken op internationaal vlak. Het Secretariaat vraagt tevens een bedrijfs- of sociaal-econoom voor het verrichten van algemene en vervoerseconomische studies.

BIJ DE DIENST VAN ECONOMISCHE ZAKEN zijn voor economen en juristen functies vacant in de goederen- of reizigerssector van de Acquisitie-, Tarief- of Marktonderzoek-afdelingen.

BIJ DE DIENST PERSONEELSZAKEN kunnen enkele jong academici worden aangesteld met de studierichtingen sociale wetenschappen, rechten of economie en met interesse voor het moderne personeelsbeleid.

Reeds tijdens de opleiding, waarbij intensief kennis wordt gemaakt met het gehele bedrijfsgebeuren, wordt een zeer behoorlijk salaris geboden. Voorts goede sociale voorzieningen en ruime vervoersfaciliteiten.

Brieven ook van hen, die hun studie nog niet geheel hebben beëindigd, waarin aangegeven naar welke functie men solliciteert, worden gaarne ingewacht bij de 2e Afdeling van de Dienst van Personeelszaken te Utrecht.

CENTRAAL BEHEER

VERZEKERINGEN VOOR HET BEDRIJFSLEVEN

MOLEST-RISICO

vereniging voor onderlinge verzekering van schade door oorlogsgeweld aan onroerende en roerende goederen. Verzekerd bedrag meer dan 9 miljard gulden. Het lidmaatschap van deze onderlinge biedt tevens gehele of gedeeltelijke dekking tegen andere risico's, als schade door sabotage, val of noodlanding van een vliegtuig, overstroming, uitstromen van water, storm. Naast de molestverzekering wordt de mogelijkheid geboden tot volledige stormschadeverzekering tegen aantrekkelijke premies en op ruime voorwaarden. Ondernemingen zowel als particulieren kunnen als lid toetreden. Inlichtingen worden gaarne vrijblijvend verstrekt.

Naast **MOLEST-RISICO** kunnen voor u van belang zijn:

BRAND-RISICO

Brand- en bedrijfsschadeverzekering voor industriële en andere objecten.

VERVOER-RISICO

Transportverzekeringen van goederenzendingen in binnen- en buitenland.

WET-RISICO

Bedrijfs-w.a. verzekering
Motorrijtuigverzekering: w.a.-dekking voor alle motorrijtuigen
f 500.000.- per gebeurtenis.
Ongevallenverzekering voor inzittenden.

PENSIOEN-RISICO

Ouderdoms-, weduwen-, wezen- en invaliditeitsverzekering.

DIENSTVERLENING AAN HET BEDRIJFSLEVEN

VERENIGING VOOR CENTRALE ELEKTRONISCHE ADMINISTRATIE - C.E.A.

verricht administratieve werkzaamheden voor haar leden met behulp van elektronische apparatuur als loon-, voorraad- en debiteurenadministratie, facturering enz.

CENTRAAL
C.B.
BEHEER

BOS EN LOMMERPLANTSOEN 1 AMSTERDAM-W. TEL. 134971 - POSTBUS 8400

ZWITSERSE

MAATSCHAPPIJ VAN LEVENSVZERZEKERING EN LIJFRENTTE

Herengracht 500 Amsterdam Telefoon 37171-35095

STAAT DER NEDERLANDEN

4 pct. LENING 1962

uitgegeven krachtens de Leningwet 1961 (Stb. nr. 164)

GROOT f. 300.000.000

KOERS VAN UITGIFTE 99 1/4%

Schuldbewijzen aan toonder groot nominaal f. 1000 en f. 100.
Schuldregisterinschrijvingen groot ten minste f. 100.000.

Looptijd ten hoogste 30 jaren

Delging in 30 jaarlijkse termijnen, afwisselend 3%, 4% en 3% per jaar, zodat telkens in 3 opeenvolgende jaren 10% van de lening wordt afgelost. Eerste aflossing op 15 maart 1963; vervroegde gedeeltelijke of algehele delging de eerste tien jaren niet toegestaan.

Jaarcoupons per 15 maart

INSCHRIJVING

op 5 maart 1962 van 9 - 16 uur

bij het Agentschap van het Ministerie van Financiën te Amsterdam, uitsluitend door bemiddeling van de leden van de Vereeniging voor den Effectenhandel te Amsterdam, de Vereeniging van Effectenhandelaren te Rotterdam of van de Bond voor den Geld- en Effectenhandel in de Provincie te 's-Gravenhage.

Aanvragen tot inschrijving moeten zo tijdig worden opgegeven, dat zij door de Bank of Commissionair op de inschrijvingsdag vóór 16 uur kunnen worden ingediend bij het Agentschap.

STORTING

op 22 maart 1962 vóór 12.30 uur

bij de Nederlandsche Bank te Amsterdam

Abonneert U op

DE ECONOMIST

Maandblad onder redactie van

Prof. P. Hennipman,
Prof. A. M. de Jong,
Prof. F. J. de Jong,
Prof. P. B. Kreukniet,
Prof. H. W. Lambers,
Prof. J. Tinbergen,
Prof. G. M. Verrijn Stuart
Prof. J. Zijlstra.

★

Abonnementsprijs f 22,50;
fr. p. post f 23,60; voor studenten f 19,—; fr. per post f 20,10.

★

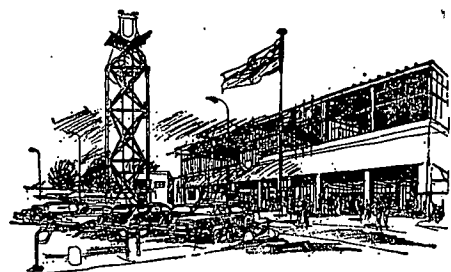
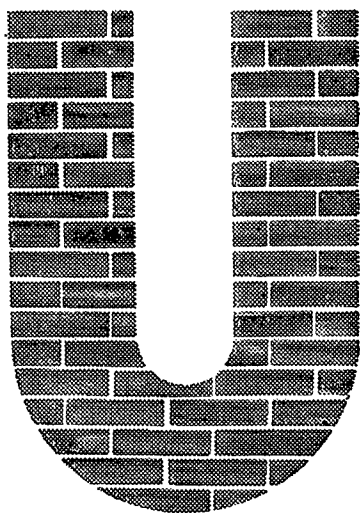
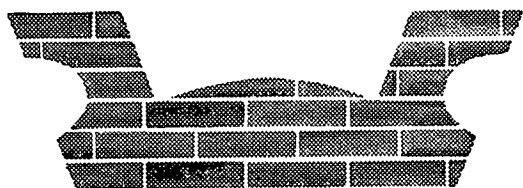
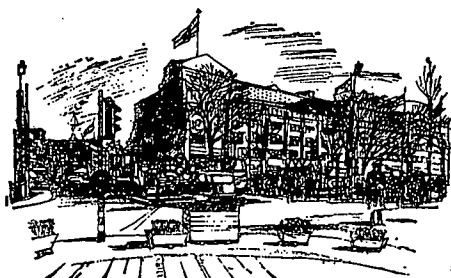
Abonnementen worden aangenomen door de boekhandel en door uitgevers

DE ERVEN F. BOHN

TE HAARLEM

VOORJAARSBEURS UTRECHT 12-20 MAART '62

Terrein Vredenburg

De voor u belangrijke exposanten vindt u
branchegewijze bijeen.

Huishoudelijke artikelen
Glas, aardewerk, porselein, kristal
Luxe huishoudelijke artikelen, kunstnijverheids-
en religieuze artikelen
Goud, zilver, bijouerieën, uurwerken,
rokersbenodigdheden
Lederwaren
Baby- en kleuterartikelen
Speelgoed en sportartikelen
Parfumerieën, cosmetika, toiletartikelen
Toegiftartikelen, souvenir- en feestartikelen
Winkelinrichting, etalage- en reclameartikelen
Foto, film en optiek

Terrein Croeselaan

Huishoudelijke artikelen
Elektrische huishoudelijke apparaten,
verlichtingsartikelen, klein installatiemateriaal
Huishoudelijke verwarmings- en kookapparaten voor
gas-, kolen- en olieverbruik
Sanitaire artikelen en installatiematerialen
Gereedschappen en ijzerwaren

Algemeen technisch

Schoolinrichting
Magazijn-, archief- en tekenkamerinrichting
Grootkeukeninstallaties
Verbrandingsmotoren
Pompen en compressoren
Machines en apparaten voor diverse industrieën
Toeleveringsmaterialen

Bouw- en Transportbeurs

Werktuigen en materieel voor bouw, wegenbouw,
waterbouw, mijnbouw en grondverzet
Machines en gereedschappen voor houtbewerking
Bouwmaterialen
Luchtbehandeling, verwarming,
stookinrichtingen
Transportmiddelen voor de bouw, wegen-, water-
en mijnbouw, havenbedrijven, industrie en
openbare diensten

De beurs is geopend van 9 - 18 uur. Zondag 18 maart gesloten. Er is een gratis busdienst tussen
het station en de beide Jaarbeurs terreinen.

COLLECTIEVE
PENSIOEN-VERZEKERING

*U reageert op annonces
in „E.-S.B.“?*

*Wilt U dit dan steeds duidelijk
tot uitdrukking brengen?*

Behoeft

Uw staf

uitbreiding?

Verzuimt dan niet E.-S.B. voor Uw oproep in te schakelen. E.-S.B. biedt U een grote trefzekerheid, óók bij aspirant-leidinggevende functionarissen in de commerciële, administratieve of aanverwante sectoren.

Advertentie-afd. — Postbus 42 — Schiedam

Sluit uw verzekering bij de

Algemeene Friesche Levensverzekering-Maatschappij

VEREENIGING VAN LEVENSVZERKERING EN LIJFRENTÉ

„De Groot-Noordhollandsche van 1845”

Algemeene Friesche Brandverzekering-Maatschappij N.V.

LEEWARDEN, BURMANIAHUIS

AMSTERDAM, VAN BRIENENHUIS

ROTTERDAM - DEN HAAG - UTRECHT - GRONINGEN - HENGÉLO - HAARLEM